

“Ett delaktigt barn är ett lyckligt barn”

– En studie kring huruvida växande kunskap om barn med funktionshinder kan bidra till ökad delaktighet

Emilia Vidlund

Examensarbete

Det sociala området

2010

EXAMENSARBETE	
Arcada	
Utbildningsprogram:	Det sociala området
Identifikationsnummer:	3003
Författare:	Emilia Vidlund
Arbetets namn:	”Ett delaktigt barn är ett lyckligt barn”- En studie kring huruvida växande kunskap om barn med funktionshinder kan bidra till ökad delaktighet
Handledare (Arcada):	Rut Nordlund - Spiby
Uppdragsgivare:	Delaktighetsfrämjande projektet
Sammandrag:	
<p>I mitt examensarbete har jag undersökt ifall ökad kunskap om funktionshinder hos daghemspersonalen kan bidra till en ökad delaktighet för barn med funktionshinder i daghemsmiljö. Frågeställningen i arbetet är vilken kunskap personalen har om funktionshinder samt huruvida personalens kunskap om funktionshinder ökar delaktigheten för barn med funktionshinder. Mitt examensarbete är en del av ett delaktighetsfrämjande projekt som finansieras av Nordplus Horizontal. Ett av projektets huvudsyften är att sträva efter ett delaktighetsfrämjande förhållningssätt i arbete med barn i daghemsmiljö eller förskola.</p> <p>Jag har använt mig av en kvalitativ metod där jag har gjort fem individuella temaintervjuer. Teman i intervjuerna är funktionshinder och delaktighet. Jag har utgått enbart från daghemspersonalens åsikter samt erfarenheter av barn med funktionshinder. Med daghemspersonal avser jag barnskötare, barnträdgårdslärare, närvårdare, socionomer eller assistenter till barn med funktionshinder. Informanterna valdes genom frivilligt urval. Fyra av informanterna hade behörighet att jobba inom dagvården. Den teoretiska grund jag har valt består av olika teorier angående delaktighet och funktionshinder samt teorier om bl.a. miljöns påverkan på delaktigheten.</p> <p>Lösningen på mina frågeställningar fick jag genom empirisk undersökning och ämnesenlig litteratur. Resultatet i min studie visar att ökad kunskap bidrar i någon mån till delaktighet för barn med funktionshinder. Informanterna såg sig själva som förebilder för barnen och ansåg att barnen kan läsa av vuxnas förhållningssätt till personer med funktionshinder. Informanterna tyckte att delaktighet berör alla och att ett barn är delaktigt då, det får vara med och besluta, då barnet blir bekräftat, då barnet kan göra egna val, då barnet tar in information, då barnet kommer med idéer och då barnet är lyckligt. Informanterna tyckte att utvecklingsbehov finns. De ansåg att både den egna kunskapen och teamets gemensamma kunskaper om funktionshinder var varierande och aningen bristfällig. Resultatet visade också att informanterna önskade mera fortbildning.</p>	
Nyckelord:	Delaktighet, Funktionshinder, Förhållningssätt, Bemötande, Kunskap, Delaktighetsfrämjande projektet
Sidantal:	63
Språk:	Svenska
Datum för godkännande:	17.11.2010

DEGREE THESIS	
Arcada	
Degree Programme:	Social services
Identification number:	3003
Author:	Emilia Vidlund
Title:	“A participated child is a happy child”- A study about if increased knowledge about children with disability contributes to more participation
Supervisor (Arcada):	Rut Nordlund - Spiby
Commissioned by:	Participation promoting project
Abstract:	<p>The purpose of my study was to find out if the daycare staffs increased knowledge of disabilities contributes to more participating for children with disabilities. I have two overall questions on my thesis. The first one is what kind of knowledge does the staff have about disability and second, does the staffs increased knowledge about disability contributes to more participating for children with disability. My thesis is a part of the Nordic Participation promoting project, which is financed by Nordplus Horizontal. One of the head purposes that the project has is to achieve a more participation promoted attitude towards children in daycare or pre-school.</p> <p>I have used a qualitative method when I have done five individuals theme interviews. The theme we discussed about was disability and participation. I was only interested in the daycare staffs opinions and experiences of children with disabilities. By staff I mean kindergarten teacher, socionoms, childcarer, assistants for children with disability or others who got a degree in child care. The correspondents were picked up voluntarily. Four of my correspondents were qualified to work with children.</p> <p>The results showed that increased knowledge of disability does to some extent increase participation for children with disabilities. The correspondents considered themselves as role models for the children and they all think that children can interpret attitudes towards people with disability from the grown-ups. The correspondents thinks participation involves everyone and a child is participated, when it takes part in decision making and makes decisions together, when it is being seen, when it takes in information, when it comes with ideas and when a child is happy. The correspondents admits the need of some development and they thought that their own as well as the hole teams knowledge is varying and is a bit inadequate. The results also showed that the correspondents would want more education.</p>
Keywords:	Participation, Disability, Attitude, Meet, Knowledge, Participation promoting project
Number of pages:	63
Language:	Swedish
Date of acceptance:	17.11.2010

INNEHÅLL

1 INLEDNING	7
1.1 Syfte, frågeställning och avgränsning.....	8
1.2 Definition på centrala begrepp	8
1.2.1 <i>Delaktighet</i>	8
1.2.2 <i>Inklusion och integrering</i>	9
1.2.3 <i>Förhållningssätt och bemötande</i>	9
1.2.4 <i>Funktionshinder och funktionsnedsättning</i>	9
1.2.5 <i>Kunskap</i>	10
1.2.6 <i>Normalisering</i>	10
1.3 Teoretisk referensram	10
2 TIDIGARE FORSKNING	11
2.1 Barns delaktighet i förskolan – på de vuxnas villkor	11
2.2 Delaktighet och funktionshinder – en studie om delaktighet i skolan för barn och unga med funktionshinder	12
2.3 Delaktighet för barn med cerebral palsy: En litteratur studie	12
2.4 Miljöns inflytande på samhällsdeltagandet för personer med intellektuella funktionshinder: En systematisk recension	13
2.5 Barn med Downs syndrom i vanliga skolor: Klasskamraternas samarbete i verksamheten.....	13
3 FUNKTIONSHINDER IDAG OCH IGÅR	15
3.1 Lagstiftning och direktiv gällande barn med funktionshinder	16
3.1.1 <i>Social- och hälsovårdsministeriets handikappolitiska program</i>	17
3.1.2 <i>FN: s konvention om funktionshindrade personers rättigheter</i>	19
3.2 Samhällets perspektiv på funktionshinder	19
3.3 Hur vi tänker på våra förhållningssätt	22
4 DELAKTIGHET	23
4.1 Definition på delaktighet	23
4.2 Förutsättningar för delaktighet.....	25
4.2.1 <i>Enligt olika delaktighetsformer</i>	25
4.2.2 <i>Enligt ICF-dokumentet</i>	28
4.3 Barnens perspektiv på delaktighet och social samvaro.....	29
4.4 Delaktighet som pedagogik	31
5 OMGIVNINGENS PÅVERKAN PÅ DELAKTIGHET	32
5.1 Ekologiska miljömodeller	32
5.2 Nischteorin	34
5.3 Schutz teori om pragmatism.....	34
6 METOD	35
6.1 Urval av enheter	35
6.2 Datainsamlingsmetod.....	35
6.3 Analysmetod	36
6.4 Etiska ställningstagande.....	38

7 RESULTATREDOVISNING	40
7.1 Personalens tankar om funktionshinder	40
7.2 Personalens uppfattningar om delaktighet	47
8 ANALYS AV RESULTATET	52
8.1 Funktionshinder och förhållningssätt	52
8.2 Delaktighet och tillgänglighet.....	54
8.3 Lagstadgade rättigheter	56
9 AVSLUTANDE DISKUSSION	58
KÄLLOR	61
BILAGA 1 INFORMATIONS BREV TILL DAGHEMMET	
BILAGA 2 INFORMERAT SAMTYCKE	
BILAGA 3 INSTRUMENT FÖR DATAINSAMLING (INTERVJUGUIDE)	1/2

FÖRORD

Jag vill rikta ett stort tack till daghemmet som jag har samarbetat med, och framför allt till informanterna för de erfarenheter som ni delade med er. Stort tack till min handledare Rut Nordlund – Spiby för värdefull hjälp och den tid du satt ner på mitt examensarbete. Jag vill även tacka min familj som stöder mig i allt och som fungerade som min inspirationskälla under hela arbetet.

Ekenäs, september 2010

Emilia Vidlund

1 INLEDNING

Alla människor är lika värda, oberoende är du rik, fattig, frisk, sjuk, inkluderad eller exkluderad i samhället. Under det liv jag här tills levt och den utbildning jag hittills fått har jag märkt hur människors lika värde ibland glöms bort och att det finns massor med människor som har det svårare än andra, på ett eller annat sätt.

Intresset för att skriva mitt examensarbete om funktionshinder började av de minnen jag har om en nära person som har levt med ett funktionshinder och de hinder hon i sitt vardagliga liv mötte. Människor med funktionshinder möter ibland mycket hinder även från människor i samhället genom deras olika förhållningssätt. Människorna i samhället har ett stort inflytande över att inkludera och exkludera sina medmänniskor och kategorisera dem. Många gånger kan var och ens förhållningssätt till en annan människa vara orsaken till att en människa känner sig delaktig i samhället eller inte.

Jag har upplevt hela examensarbetsprocessen som omfattande och lärorik. Jag har kommit i kontakt med många människor, inte bara i Finland utan också i övriga nordiska länder, som brinner för liknande ämnen som jag har skrivit mitt arbete om. Genom att jag fått ta del i ett större delaktighetsfrämjande projekt har jag fått mycket värdefull kunskap som jag kan bära med mig i min egen utveckling inom området.

Delaktighetsfrämjande projektet är ett nordiskt projekt som finansieras av Nordplus Horizontal. Delaktighetsfrämjande projektet består av högskolan Väst i Sverige, Via College University i Danmark och Arcada i Finland. Projektet strävar efter ett mera delaktighetsfrämjande förhållningssätt inom dagvården eller förskolan. Två daghem är med från varje land och alla daghem har på något sätt arbetat kring ett delaktighetsfrämjande förhållningssätt. I Finland är för tillfället fyra Arcada studerande från det sociala området med i projektet på så sätt att vi utför våra examensarbeten inom projektet. I maj 2010 hade vi en gemensam uppföljnings seminarium i Helsingfors, då varje land berättade vad deras delaktighetsfrämjande arbete gick ut på och hur de jobbar för projektet. I december 2010 kommer det att hållas ett slut seminarium i Århus i Danmark, då vi skall presentera våra resultat från projektet.

1.1 Syfte, frågeställning och avgränsning

Syftet i min undersökning är att försöka få reda på ifall ökad kunskap om funktionshinder hos daghemspersonalen kan öka delaktigheten för barn med funktionshinder i daghemsmiljö.

Frågeställningen i studien är:

1. Vilken kunskap har personalen om funktionshinder?
2. Ökar personalens kunskap om funktionshinder delaktigheten för barn med funktionshinder?

Jag kommer enbart att utgå ifrån daghemspersonalens åsikter, gällande delaktigheten för barn med funktionshinder inom daghemmet. Jag ville inte begränsa mitt arbete till ett visst funktionshinder, eftersom både mitt examensarbete och daghemmet som jag samarbetat med är en del av Delaktighetsfrämjande projektet. Jag visste alltså inte på förhand om daghemmet i fråga hade barn med funktionshinder och i så fall inte heller vilken typ eller grad av hinder. Detta var en orsak varför jag valde att daghemspersonalen i intervjuerna även skulle få dela med sig av sina tidigare erfarenheter av barn med funktionshinder, ifall de inte hade stött på något under sin nuvarande arbetsplats. Under min examensarbetsprocess kom det fram att de hade eller haft några barn med lindriga eller måttliga grader av funktionshinder. Dessutom var både daghemsbarnen och personalen i aktiv kontakt med barn som hade synskador, varav en del av barnen även hade övriga funktionshinder än enbart synskada.

1.2 Definition på centrala begrepp

Begrepp som återkommer oftare i examensarbetet eller annars är viktiga att känna till, vill jag kort förklara innebörden i. De mest centrala begreppen som återkommer är ord som, delaktighet, inklusion och integrering, förhållningssätt och bemötande, funktionshinder och funktionsnedsättning, kunskap samt normalisering.

1.2.1 Delaktighet

Delaktighet är ett mångdimensionellt begrepp som jag närmare kommer att gå in på senare i texten (se kap.4). Kort kan man förklara delaktighet med hjälp av Antonovskys KASAM, d.v.s. känsla av sammanhang (Antonovsky 1991 s. 37-41). Delaktighet betyder att ta del av och att vara en del av ett sammanhang. Delaktighet bör även beskrivas som ett samspel mellan individen och dennes sociala

och fysiska omgivning (Björck-Åkesson & Granlund 2004 s. 29). Ordet delaktighet relateras ofta till någonting positivt. Delaktighet räknas även inom världshälsoorganisationen till ett hälsorelaterat begrepp (WHO 2001).

1.2.2 Inklusion och integrering

Inklusion kommer från engelskans inclusion. Inklusion kan i vissa fall kopplas med det sammanhang där integrering äger rum. Inklusion kan ses i litteraturen att gå hand i hand med ordet delaktighet. Inklusion är motsatsen till exklusion som betyder utanförskap, alltså kan inklusion räknas som innanförskap, man tillhör någonting (Gustavsson 2004 s. 19-20). Enligt Svenska akademiens ordbok är inkludera samma som att medräkna, inberäkna och innefatta (SAOB 2010). En inklusion kan ske när personen bli integrerad, fastän personen i fråga inte nödvändigtvis behöver känna sig inkluderad. Integrering betyder att man för människor som är utanför eller på väg utanför samhällets normer in till samhället som arbetande, fungerande och sysselsatta individer. Man brukar tala om att socialpedagogiken har blivit strategin som bidrar till integrering. (Madsen 2001 s. 11-25)

1.2.3 Förhållningssätt och bemötande

Förhållningssätt är ett annat ord för åsikt, synsätt eller attityd. Ett förhållningssätt bildas oftast med tiden genom regler och lagstiftning och olika ideal som det finns just då i samhällen (Gotthard 2002 s. 109). Bemötande innebär det sätt vi tar emot information eller människor. I bemötandet inkluderas vårt språk, kroppsspråk och gester och därför kan bemötande vara både positivt och negativt speciellt då det kommer till personer med funktionshinder (Gotthard 2002 s. 13-14). Synonymordboken jämställer ordet bemöta med begreppen uppträda mot, ta emot, behandla, besvara och tillbakavisa (Synonymordboken 2010).

1.2.4 Funktionshinder och funktionsnedsättning

Funktionshinder är en rätt ny term inom området. I stället för att använda ord som funktionsnedsättning och handikapp kan man som en gemensam term använda funktionshinder. En person som är funktionshindrad har oftast en funktionsnedsättning och blir funktionshindrad p.g.a. att det i omgivningen finns hinder (Vårdguiden 2009). En person kan ha ett funktionshinder i olika grader och en människa kan ha flera olika funktionshinder. Funktionshinder enligt WHO är en hälsoterm (Gotthard 2002 s. 10). En funktionsnedsättning är nedsättning av fysisk, psykisk eller

intellektuell funktionsförmåga, t.ex. synskada eller allergier. Det är en eller flera funktionsnedsättningar samt omgivningens olika utmaningar och hinder som gör att en person blir funktionshindrad. Utvecklingsstörning är intellektuell funktionsnedsättning, som kan utvecklas till ett funktionshinder. En person med lindrig utvecklingsstörning kan klara sig själv med det mesta och därmed minskar risken att vara funktionshindrad, men har en person grav utvecklingsstörning behövs det oftast hjälp utifrån. Handikapp är ett gammalt uttryck för funktionshinder. Idag rekommenderas användningen av funktionshinder istället för handikapp, eftersom ordet handikapp upplevdes som stigmatiserande och kategoriserande. (Vårdguiden 2009)

1.2.5 Kunskap

Kunskap handlar om en träning i förmågan att abstrahera, att försöka finna samband, och att kunna använda teorier (Eriksson et al. 2000). Kunskap definieras också som förhållande att veta något, men också som, vetande, kunnighet och kännedom enligt Svenska akademins ordbok (2010). Vad jag i mitt arbete menar med kunskap är den vetskapen, den lärdomen och det kunnande daghemspersonalen har om barn med funktionshinder.

1.2.6 Normalisering

Begreppet normalisering har ofta varit svår att förklara. De mest framkommande tolkningar på normalisering beskrivs att fokusera på förbättringar av levnadsförhållanden, iakttagande av medborgerliga rättigheter och vanligt boende som ett alternativ för stigmatiserande institutioner. (Kristiansen 2000 s. 171)

1.3 Teoretisk referensram

I teoridelen kommer jag att först gå djupare in på vad ett funktionshinder är och hur man såg på funktionshinder förr och hur dess ställning är idag. Jag kommer även att gå djupare in på vad delaktighet är, hur man uppnår delaktighet och hur man upprätthåller delaktighet. I min teoretiska grund anser jag även att det är viktigt att kort ta upp Bronfenbrenners ekologiska miljömodeller, Schutz teori om pragmatism, Wachs nischteori samt Pramling Samuelsson & Sheridans delaktighet som pedagogik. Litteraturen som jag använt i min teoretiska del är dels äldre och dels väldigt ny information.

2 TIDIGARE FORSKNING

Jag har funnit undersökningar på engelska och svenska. Något som överraskade mig var att de vetenskapliga källor jag till slut fann var väldigt nära det min undersökning skall handla om. Fyra av mina tidigare forskningar har jag hittat från databasen Ebscos Academic Search Elite. I Academic Search Elite använde jag som sökord, disability, people, attitudes, children och meeting. Detta gav bra träffar och jag hittade relevanta undersökningar. Disability, attitudes och meeting gav 35 träffar, disability, attitudes och children gav 532 träffar, disability, people and attitudes gav 769 träffar och disability, participation och children gav 753 träffar. Jag hittade undersökningar som hade rubrikerna, Barns delaktighet i förskolan - på de vuxnas villkor? Delaktighet och funktionshinder – en studie om delaktighet i skolan för barn och unga med funktionshinder, Delaktighet för barn med cerebral palsy: En litteratur studie, Miljöns inflytande på samhällsdeltagandet för personer med intellektuella funktionshinder: En systematisk recension och Barn med Down syndrom i vanliga skolor: Klasskamraternas samarbete i verksamheten.

2.1 Barns delaktighet i förskolan – på de vuxnas villkor

Anette Eriksson från institutionen för samhälls och beteendevetenskap i Mälardalens högskola har skrivit sin undersökning med rubriken, Barns delaktighet i förskolan – på de vuxnas villkor? Uppsatsen är gjord vårterminen år 2007 i Sverige. Syftet med Erikssons studie var att undersöka, analysera och beskriva hur förskolelärare uppfattar delaktigheten i förskolans vardag. Eriksson har använt sig av den kvalitativa metoden samt valt att tillämpa innehållsanalys som analysmönster och hon har en metodtrianglerad design på sitt arbete. Studien inleddes med en öppen forskningsfråga och vidare hade 20 intervjuer gjorts med förskolelärare. Forskningsresultatet visade att förskolepersonalen hade två synsätt på barns delaktighet, barnperspektiv och verksamhetsperspektiv. Genom intervjuerna framkom att förskolelärare definierade delaktighet som beslutsprocesser och att få vara med och bestämma. Ytterligare visade sig att förskolelärarna hade en djup medvetenhet om vad som påverkar delaktighet, men vidare visade resultatet att den medvetenhet som fanns hos förskolelärarna inte alltid ledde till ökad delaktighet för barnen. (Eriksson 2007)

2.2 Delaktighet och funktionshinder – en studie om delaktighet i skolan för barn och unga med funktionshinder

Lilly Eriksson forskning utkom 2006 från Karolinska institutet i Stockholm. Tanken med denna undersökning är att undersöka delaktigheten i skolaktiviteter bland barn och unga med funktionshinder. Studien fokuserar sig på deltagarnas personliga faktorer samt faktorer i deras omgivning, som är tätt relaterat till delaktighet. Data insamlades genom en större undersökning och genom mindre observeringar. I undersökningen gav studerande, föräldrar, lärare och specialister inom specialundervisning utlåtande vad delaktighet är och vilka faktorer som är relaterade till delaktighet, som t.ex. autonomi, interaktion, tillgänglighet, stöd och miljön. I de mindre observationerna, observerades delaktighet under olika skolaktiviteter under en hel dag både i skolan och efter skolan. Barnen intervjuades angående sin skoldag, vänskap och autonomi. Resultaten av undersökningen visade att delaktighet är ett mångdimensionellt ord med betoning på personliga upplevelser, interaktion och sammanhang. Liksom det i tidigare forskningar har framkommit gav även resultaten i denna undersökning att barn och unga med funktionshinder visade en lägre delaktighet i skolan än sina kamrater. Delaktighet verkade i denna studie vara mera relaterat till autonomi och interaktion med de andra än typen på funktionshindret och närmiljön. I resultatet kom det fram att barn med funktionshinder över lag har ett sämre deltagande i matematik, praktiska ämnen och i vetenskapliga ämnen. Delaktigheten minskade hos barn med funktionshinder med att konstant ha behov av stöd och hjälp av en lärare. (Eriksson 2006)

2.3 Delaktighet för barn med cerebral palsy: En litteratur studie

Litteraturöversikten är gjord 2008 av Christine Imms från School of Occupational Therapy, La Trobe University, Royal Children's Hospital & Murdoch Children's Research Institute, Melbourne, Australia. Studiens syfte var att granska forskningar som beaktade delaktigheten i aktiviteter hos barn med cerebral palsy (CP) samt delaktighetens omfattning och vilka faktorer påverkade på deras delaktighet. Metoden gick ut på att göra en innehållsrik granskning av sju databaser (2111 sidor, varav 40 som uppnådde granskaren uppgjorda kriterier och var kritiskt relevanta). Studiens avsikt var att granska delaktighet bredare och till det användes en ekologisk ram att organisera relevanta handlingar till de studier som ansågs att delaktighet var relaterat till personliga, miljö-, och arbetsfaktorer. Resultatet av granskningen visade att barn med cerebral palsy deltog i en mängd olika aktiviteter som hade ett sysselsättande innehåll. Det visade sig att deras delaktighet inte alltid

var en positiv upplevelse. Faktorer som mest uppkom som hinder var sociala attityder och den fysiska omgivningen. Denna granskning identifierade endast framträdande förståelse för förekommande av naturliga förändringar i delaktigheten med barn som har cerebral palsy som följs med ökande ålder och samtidigt med ökande sociala och miljö krav. (Imms 2008)

2.4 Miljöns inflytande på samhällsdeltagandet för personer med intellektuella funktionshinder: En systematisk recension

Författarna av denna studie är M. M. L. Verdonschot, L.P. De Witte, E. Reichrath, W. H. E. Buntinx och L. M. G. Curf och deras studie har publicerats i Journal of Intellectual Disability Research i januari 2009. Studien är en systematisk granskning av litteratur, vars mål är att beskriva miljöfaktorer som påverkar samhällelig delaktighet för personer med intellektuellt funktionshinder. Systematisk litteratursökning till studien samlades in mellan åren 1996-2006 i PubMed, CINAHL och PsycINFO. Därefter bedömde tre utredare relevansen av studierna. Faktorerna för ett samhälleligt deltagande var, familjeliv, mellanmänniska interaktioner, relationer, stora livsområden, gemenskap, medborgerliga livet och sociala livet. Miljöfaktorer som inkluderades var produkter och teknik, natur, människans gjorda förändring i miljön, stöd och relationer, attityder, tjänster, system och politik. Vid litteratursökningen gav de första 236 träffar 9 kvantitativa studier och 2 kvalitativa studier, dessa 11 forskningar togs med i studien. En överblick klargjorde att ett antal miljöfaktorer påverkade positivt på ett samhälleligt deltagande. Möjligheten att göra val, variation, stimulans i miljön, möjlighet att få bosätta sig, delaktighet i beslutsfattande, möjlighet till självstyre, yrkesutbildning, tjänster, socialt stöd, familjens stöd, hjälpmedel och positiva attityder främjade till delaktighet i samhället. I några miljöfaktorer kunde man även se en negativ inverkan på delaktigheten, så som, brist på transport och känslan av att inte vara accepterad. (Verdonschot et al. 2009)

2.5 Barn med Downs syndrom i vanliga skolor: Klasskamraternas samarbete i verksamheten

Denna kvalitativa studie är gjord 2010 i samarbete med Anne-Stine Dolva från fakulteten för Hälsa och socialt arbete, Lillehammer högskola, Helena Hemmingsson från institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings universitet, Anders Gustavsson från Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet och Lena Borell från Institutionen för neurobiologi, vårdvetenskap och

samhälle, Karolinska Institutet. Syftet med denna kvalitativa studie var att undersöka klasskamraternas samarbete inom skolverksamheten i vanliga klasser var det finns elever med Down syndrom och identifiera gynnsamma villkor. I undersökningen intervjuades och observerades sex barn med Down syndrom. Dessa sex barn med Down syndrom var alla ensam med syndromet i en vanlig klass. I resultatet framkom två huvudsakliga mönster i interaktionen, nämligen lika och olika samspel. Till gynnsamma villkor relaterades elevernas gemensamma förståelse för verksamheten och hur mycket arbete utförande av uppgifterna kräver av de deltagande eleverna. När interaktionen har ifrågasatts p.g.a. begränsad förståelse av aktiviteten eller att kravet för uppgiften var för höga, visade resultaten hur klasskamraterna tillämpade olika strategier för att inkludera elever med Down syndrom. Resultatet i studien framhävde hur aktiviteten eller verksamheten utgör grunden för samarbete på basis av interaktion och utgör en rollersättare och en mycket viktig aspekt för klasskamraternas interaktion. Genom att se närmare på denna aspekt kan vi upptäcka en fruktbar strategi för att möjliggöra samarbetet mellan elever med och utan funktionshinder. (Dolva et al 2010)

3 FUNKTIONSHINDER IDAG OCH IGÅR

På 1700-talet utökades församlingarnas fattigvård och man hade tre alternativ i skötseln av de fattiga. Antingen kunde man placera de fattiga i s.k. fattigstugor, ge dem ekonomiskt stöd eller så skulle markägare sköta om dem. (Myyryläinen 1999)

Under 1800-talet, efter att Sovjet unionen vann stora delar av Finland utav Sverige, utvecklades Finland på många plan, bl.a. utvecklingen för barn med specialbehov och specialundervisningen. Under 1880-talet kan man se stora förändringar och idéinriktningar tack vare industrialiseringen bl.a. i vården för människor med sinnesfunktionshinder. (Tuunainen 2001 s. 13-18)

Genom tiden har olika föreningar samt frivilliga folksamlingar haft en betydande roll för personer och barn med funktionshinder. Traditionellt har det varit familjens, släktens och kyrkans roll att se efter de fattiga, sjuka och därmed också personer med funktionshinder. I Finland hördes människor med funktionshinder till kategorin, de fattiga, och lydde under den allmänna fattigvården. År 1852 då förordningen om fattigvården kom, ställde man första gången personer med funktionshinder på en enhetlig bas (Tuunainen 2001 s. 13-18). Fattigdom ansåg vara olika typer av socialt underläge, som kunde ha en följd av en sjukdom, ett funktionshinder, ålderdomen eller otrygg barndom. Den hårdaste ställningen av de fattiga hade personer med funktionshinder, eftersom deras närvaro i samhället förvärrades av medborgarnas omänskliga, elaka och rädda bemötande. Begreppet fattig och funktionshinder kopplades hårt till Gud och att det var Gud som bestraffade dem med att de var fattig eller hade ett funktionshinder. (Myyryläinen 1999)

Bortbytessägner om hur en kvinna förlorar sitt rätta barn till ett övernaturligt väsen och sedan får det tillbaka, och andra muntliga historier om hur trollen eller övriga övernaturliga väsen bytte barn med människorna är känt i gammal folktro. Dessa sägner och historier var spridda över stora delar av Europa. Inger Lövkrona (1989) har analysera bortbytningsägner och drog kopplingar till ett domstolsfall år 1960 i Gotland, där föräldrar ställdes inför rätta för att de ha försökt byta tillbaka sitt rätta barn. Lövkrona beskriver:

I sägen traditionen uttrycks de kollektiva kulturella värderingar och normerna mot vilka den enskildes agerande måste tolkas. Den ger kunskap om de vanliga människornas syn på sjukdomen och barnen och deras behandling, men också om mödrarnas ställning. (Se Olsson 2000 s. 31-45)

Föreningsverksamheten fick sin början redan på 1700-talet, medan välgörenhetstänkande fick sin början i Finland på 1830-talet. Föreningar för personer med funktionshinder startade som följd att Cygnaeus på 1860-talet i samband med grundandet av folkskolan gjorde ett försök att även få med undervisning för personer med sinnesfunktionshinder, men hans försök misslyckades.

Föreningarnas gemensamma mål var att personer med funktionshinder eller andra personer i behov av hjälp, integreras i samhället som fullvärdiga och fullmäktiga medborgare lättare. Hjälpens arbete med välgörenhet som bas fortsatt enda tills 1930-talet. (Tuunainen 2001 s. 13-18)

Föreningarnas uppgift var och är också att starta och upprätthålla samtalsämnen bland medborgarna samt fungera som en förespråkare för människor med funktionshinder. Diskussionen om integrering av personer med funktionshinder till fullständiga och likvärdiga medborgare började först på 1960-talet i Finland. Detta ansågs som sent, eftersom utvecklingen för personer med funktionshinder var före i de övriga nordiska länderna. (Tuunainen 2001 s. 13-18)

Under första världskriget påbörjades aktiva rehabiliteringar på olika håll, men rehabiliteringstänkande strandade Finland först efter andra världskriget. Den finska lagen om invalidernas uppehälle från år 1946 handlade om vuxna personer som blivit invalider i kriget. Först lite senare i tiden började även barnens aktiva rehabiliteringar utvecklas (Tuunainen 2001 s. 13-18). Veikko Niemi (1987) menar att dagens rehabiliteringsformer fick sitt ursprung redan på 1880-talet, då vårt land stod inför många förändringar med bl.a. föreningsverksamhet, arbetarrörelser, ekonomins uppsving och konstitution. Genom industrialiseringen uppkom nackdelar med fattigvården och man började utifrån fattigvården utveckla gradvis socialservice, socialförsäkring och arbetarservice. Allt efter att nya föreningar uppkom och började kräva bredare service till sina medlemmar, så utvecklades samtidigt rehabiliteringen i Finland. Till en början fick endast krigsinvalider rehabilitering och man ansåg att barnen var ”i bra form”, men efter nya rehabiliteringslagen från 1991 stiftades kom speciellt barn med grava eller multihandikapp att utgöra den nya målgruppen. (Se Tuunainen 2001 s. 13-18)

3.1 Lagstiftning och direktiv gällande barn med funktionshinder

I lagen om lika behandling, 2004/21, garanteras alla personer med ett eller flera funktionshinder rätt till lika behandling bl.a. inom social- och hälsovårdsservicen. I lagens 6 § får en person med

funktionshinder bl.a. inte diskrimineras av hennes hinder, kön, hälsotillstånd eller av någon annan orsak gällande hennes person. (Lagen om lika behandling 2004/21)

Lagen om service och stöd på grund av handikapp, 1987/380, handlar om personer med funktionshinderns förutsättningar att leva och vara verksamma som jämbördiga medlemmar samt att förebygga och undanröja hinder och olägenheter som funktionshindret kan medföra. I lagens 3 § skall kommunen se till att stöd och tjänster för personer med funktionshinder ordnas så att innehållet och omfattningen är sådan som behovet i kommunen fordrar. I 6 § måste socialnämnden samt kommunens övriga myndigheter sträva efter att förebygga uppkomsten av missförhållanden och undanröja de besvär som begränsar möjligheterna till verksamhet och engagemang för personer med funktionshinder. (Lagen om service och stöd på grund av handikapp 1987/380)

Kommunen skall även i lagens 7 §, se efter att den offentliga service som erbjuds skall lämpa sig även för personer med funktionshinder, både till sitt innehåll som till tillgänglighet. Ett barn har även rätt, enligt paragraf 8, till personlig assistent ifall personen är gravt funktionshindrad och p.g.a. av hennes/hans funktionshinder inte klarar av de funktioner som hör till normal livsföring på egenhand. Däremot säger lagen att kommunen var personen i fråga bor inte har en skyldighet att ordna serviceboende eller personlig assistans om tillräcklig omsorg för den gravt handikappade kan tryggas genom åtgärder inom öppna vården. Med gravt funktionshinder avses i lagen person som p.g.a. skada eller sjukdom under långa tider har särskilda svårigheter att klara av de funktioner som hör till ett normalt levande. I § 8a har ett barn också möjlighet att få tolktjänst i form av teckenspråk eller andra kommunikationsmetoder, ifall att det behövs bl.a. på grund av deltagande i en samhällelig verksamhet. (Lagen om service och stöd på grund av handikapp 1987/380)

3.1.1 Social- och hälsovårdsministeriets handikappolitiska program

Social- och hälsovårdsministeriet i Finland har under hösten 2009 tillsammans med Institutet för hälsa och välfärd och länsstyrelsernas regionala beredningstillfällen berett ett handikappolitiskt program. I handikappolitiska programmet skall FN:s år 2006 godkända konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättningar (se kap. 3.1.2) omsättas i praktiken. Andra utgångspunkter för programmet är Stadsrådets handikappolitiska redogörelse, regeringsprogrammet, Europarådets handikappolitiska handlingsprogram och presentationen av EU:s jämställdhetsdirektiv. Det handikappolitiska programmet var samlat till FN:s handikappdag 3.12.2009 och överlämnades

26.8.2010 till omsorgsministern, Paula Risikko som i sin tur för det till en politisk diskussion.
(Moilanen 2009)

Förebyggande av diskriminering utgör en av punkterna i programmet. Då funderades det över hur attityder kan ändras så att man kan förhålla sig jämlikt till personer med funktionshinder.

Konsultativa tjänstemannen, Aini Kimpimäki på Social- och hälsovårdsministeriet, tror att då det finns vilja och rätt inställning kan man övervinna alla hinder. Kimpimäki menar också att det föregår indirekt diskriminering som vi inte ens lägger märke till längre. Organiserandet av ärenden är ett exempel som lämnas automatiskt på personer med funktionshinder. Kommer en person inte fram någonstans anses orsaken vara funktionshindret inte det att man inte har undanröjt hinder i samhället. (Moilanen 2009)

Genom att världen blivit allt mer organiserad och i viss mån komplicerad behöver människan allt mer kunskap och det kan leda till att en del personer med funktionshinder får svagare möjligheter att klara sig på egen hand. Personer med funktionshinder är därför ofta beroende av andra och själva poängterande av att inte ha förmågan att klara sig själv, kan leda till nedvärdering av personer med funktionsnedsättning. (Moilanen 2009)

Det handikappolitiska programmet har allt som allt 122 konkreta åtgärder angående handikappolitiken i Finland. Utgångspunkten i den nya politiken har ett människorätts- och grundrättighetsperspektiv. Sakkunniga inom området anser att det länge funnits en politisk barlast men också att attityderna är ett hinder. Ett centralt budskap i det nya programmet är att handikappfrågorna skall höra till allas angelägenheter och inte enbart till en viss sektor. Enligt Risikko ska det nya programmet fungera som en vägkarta eller ett handlingsprogram för handikappolitiken. (Social- och hälsovårdsministeriet 2010)

De 122 konkreta förslagen är indelade i fjorton teman allt från utbildning och arbetsliv till framkomlighet, boende och till forskning och förebyggande av fattigdom. Konkret betyder denna ändring på lagstiftningen och förbättring inom olika instanser samt att påverka attityder. Det nya handikappolitiska programmet förväntas inte kräva särskilda anslag eller tilläggsfinansiering och således menar Risikko att det inte heller kostar någonting att ändra på attityder. Risikko tillägger att attityder ofta handlar om hur barn lär sig saker och vilka attityder vuxna fortplantar i dem. Förverkligande av programmet krävs långsiktigt arbete, men de åtgärder som inte kostar pengar ska verkställas genast. (Social- och hälsovårdsministeriet 2010)

3.1.2 FN: s konvention om funktionshindrade personers rättigheter

FN (Förenta Nationerna) har 13.12.2006 godkänt en konvention om funktionshindrade personers rättigheter. Handikappkonventionen kompletterar samtidigt FN: s övriga konventioner om mänskliga rättigheter. Enligt handikappkonventionen har personer med funktionshinder samma medfödda värde som alla andra människor har, samma grundläggande friheter som andra och rätt att delta i samhällets verksamhet som andra. (FN 2006)

Personer med funktionshinder får inte diskrimineras. Personerna skall få veta sina rättigheter och skyldigheter på ett sätt som är lätt att förstå. Konventionen betonar att barn med funktionshinder skall ha samma mänskliga rättigheter och friheter som vilket annat barn som helst. Samhället skall göras tillgängligt för att personer med funktionshinder kan vara med i samhällets olika verksamheter. (FN 2006)

Konventionen betonar att personer med funktionshinder har bl.a. rätt till självständigt liv, boende och rörlighet. De har rätt till yttrandefrihet, integritet och ära. Personer med funktionshinder har samma rätt att grunda familj samt utbilda sig och arbeta. De har rätt till social trygghet, hälsovård och rehabilitering. Personerna har enligt konventionen rätt till delaktighet gällande fritidsaktiviteter och politisk verksamhet. (FN 2006)

För att målen i konventionen följs förutsätts att världens länder samarbetar i dessa frågor. Varje land skall se till att lagstiftningen i landet är i enlighet med konventionen (FN 2006). Konventionen står som grund i det handikappolitiska programmet och således som grund för kommunernas handikappprogram (Viemerö 2009).

3.2 Samhällets perspektiv på funktionshinder

Kärt barn har många namn sägs det, sinnesslöa, idioter, efterblivna mm. Den skiftande användningen på namn för personer med funktionshinder återspeglar ett intresse hos samhällsinstitutioner, fackfolk och lekmän för att kategorisera det speciella hos de människor som fått dessa namn. Hur påverkar en människas vardag av att höra till den här typen av kategori? (Gustavsson 2000 s. 47-54)

Forskningar i västerländska länder där man har inriktat sig på hur samhället förstår och bemöter människor med funktionshinder, visades det att man under en tid hade stora förväntningar om att begreppet attityd skulle vara nyckeln till samhällets förståelse och bemötande. Dessa förväntningar har dock varit svåra att förverkliga och intresset för attitydforskningen har minskat. Jämförelser av olika forskningar från Europa och USA angående kategorisering av personer med funktionshinder talar om ett gemensamt socialt förråd av kategoriseringar som använts för att förstå människor med funktionshinder. Wolfenberger (1969) listade upp sju grundläggande roller som en person med funktionshinder hade. En sjuk människa, en subhuman varelse, som inte uppfyller till fullt de krav som ställs på människor och därför inte kan förväntas fungera som andra gör, ett hot mot enskilda och samhället i stort, ett föremål för medlidande, en börda för samhället, en helig oskyldig människa med speciellt gynnad ställning och en person i stadd utveckling som har förutsättningar att lära sig nya saker trots att tidigare utveckling störts eller försenats. (Se Gustavsson 2000 s. 47-54)

Franska forskarna Giami, Assouly-Piquet, Berthier (1988) fann skillnader angående tankefigurer för barn med funktionshinder mellan professionella som arbetade i vården eller omsorgen, föräldrar till barn med funktionshinder och personer som inte alls var berörda av personer med funktionshinder. För personer som inte alls var berörda av personer med funktionshinder var främst koncentrerade på figurerna ”missfoster” och ”det sjuka barnet”. Det sjuka barnet associerades även som oskyldigt och hotade barnets utsatthet och behov av omsorg för att leva så gott liv som möjligt. Tanken på att funktionshindret inte var livslångt återkom ofta. Den goda och uppoffrande omsorgen var det typiska bemötande av den som hade ”det sjuka barnet” som tankefigur. (Se Gustavsson 2000 s. 47-54)

Det som karaktäriserades föräldrarnas uppfattning, menade forskarna, att var de erfarenheter de hade från sina egna barn och deras funktionshinder. Föräldrarnas uppfattning var delade beroende på ifall barnet var på långvariga undersökningar till sjukhuset eller ifall barnet inte hade behövt vara långa tider på sjukhus. För de föräldrar vars barn hade varit längre på sjukhus såg barnet som ”det sjuka barnet”, men då sjukhus besöken minskade eller inte behövdes såg föräldrarna barnet som ett normalt barn i behov av särskild hjälp för att klara av vissa saker. Den tredje tanke figuren som föräldrarna tog upp var ”det extraordinära barnet” och då såg man barnet som att det hade speciella kvaliteter och förmågor som andra barn inte hade och därför upplevde föräldrarna bl.a. en speciell glädje över sitt barn. (Se Gustavsson 2000 s. 47-54)

De professionellas föreställning av tankefigur speglades också av de erfarenheter de hade av barn med funktionshinder och den ideologi som rådde på deras arbetsplats. I första hand iakttog personalen som var influerad av den ideologi som rådde, barn med funktionshinder som ”mottagare av vård och omsorg” och sökte glädjen och nyttan som omsorgstagarna hade av att vara där. De professionella som baserade sig på personliga erfarenheter hade liknande tankefigurer som hos de som inte var personligt berörda av barn med funktionshinder, d.v.s. som ”missfoster” och ”det sjuka barnet”. (Se Gustavsson 2000 s. 47-54)

Zola (1985) undersökte hur personer med funktionshinder gestaltats i media och då kom han på tre grundläggande roller. Man såg dem som hot, som offer och som föremål för medlidande. I median utnyttjades personer med funktionshinder för att producera känslor av medlidande eller skräck. (Se Gustavsson 2000 s. 47-54)

Under 1960-talet introducerades normaliseringsprincipen som handlar om strävan efter att bli mera ”normal” eller strävan att komma närmare samhällets normer. Inom normaliseringsprincipen kan man tolka normalitet i huvudsak på tre sätt nämligen, statistisk normalitet, normativ normalitet och individuell eller medicinsk normalitet. Med statistisk normalitet kopplas det som är det normala tillståndet, det genomsnittliga och inriktar på att göra det möjligt för individer att leva ett vanligt liv. Det är alltså levnadsvillkoren, omständigheterna samt miljön som skall vara så vanliga som möjligt. Den normativa normaliteten utgår från strävan att nå normalitet, d.v.s. de värderingar som är normalt i ett samhälle vid en viss tidpunkt. Individuell och medicinsk normalitet handlar om strävan att bli mera normal i sitt beteende. För att uppnå normalitet skall människan ur detta inse att hon är avvikande. För att kunna bli mera normal enligt detta synsätt krävs ofta medicinsk eller psykologisk behandling, rehabilitering eller övrig träning. Enligt normaliseringsprincipen behövs det någon form av behandling för att uppnå normalitet ifall någon avviker. Beroende på vilket av dessa tre synsätt man har om normalitet har det olika följder vad som i praktiken menas med att sträva efter normalitet. (Se Tideman 2004 s. 120-121)

3.3 Hur vi tänker på våra förhållningssätt

Att många människor med funktionshinder ännu idag kategoriseras i mindre värda grupper är ett faktum. Gotthard (2002) menar att det är genom förändrade lagar och regler från myndigheterna som småningom har ändrat på människors förhållningssätt till personer med funktionshinder, men dessa lagar och regler har blivit formade av de människor som funnits och stått nära personer med olika funktionshinder (Gotthard 2002 s. 33). Bakgrunden till vårt handlande och val av närmande styrs av olika insikter och motiv. Våra handlingar måste ha en grund i förståelse av barnets djupare behov och inte inrikta ensidigt på enskilda färdigheter eller beteende i specifika situationer. Vårt ingripande är därför ett resultat av systematisk observation och reflektion, där man hela tiden försöker utveckla förståelsen för barnet och dess beteende. Med detta tankesätt undviker man att betrakta barnet som ”någonting man måste göra något åt” och istället tänka ”göra tillsammans” med barnet och vara en accepterande, registrerande och lyssnande vuxen. Det är också barnets djupare behov som skall vara vägvisare i vår verksamhet och avspegla sig i de handlingar vi gör. (Kinge 2000 s. 31)

Barn anses många gånger som funktionsnedsatt eftersom samhällets krav och barnets förmåga inte stämmer överrens. Genom att forska, reflektera, samla erfarenheter kan man finslipa på den egna handlingen och tankesättet. Den danske pedagogen Lene Lind betonar betydelsen av att vuxna lever sig in i barnets värld och försöker förstå vad de vill säga oss med deras beteende. Lind anser att barn alltid reagerar ”normalt” på både de levnadsvillkor och samspel vi erbjuder dem. Därför är det viktigt då vi försöker förstå barnets djupt liggande behov att vi bemöter dem utan fördomar samt med öppenhet och empati. (Se Kinge 2000 s. 35-36)

4 DELAKTIGHET

”I delaktighet uppstår vår tillvaro. Genom att göra oss delaktiga av varandras liv skapar vi oss själva. Utan delaktighet finns vi inte till ”

Torgny Lindgren, Bat Seba (1984)

4.1 Definition på delaktighet

Ordet delaktighet är ett stort och brett begrepp och det finns inte egentligen någon direkt kort definition på ordet. I litteraturen finns olika sätt att få förståelse för vad delaktighet innebär. Enligt Synonymordboken betyder delaktighet, medverkan, andel och medansvar. (Synonymordbok 2010)

WHO: s (2001) delaktighetsbegrepp förklaras som en individs faktiska genomförande av en aktivitet. I denna förklaring lägger man även vikt på samspelet mellan individen och samhället eller omgivningen. Med FN:s standardregler vill man försäkra sig om att människor med funktionsnedsättning kan känna delaktighet och jämlikhet som mänskliga rättigheter. FN gjorde år 1993 upp förslag på regler gällande rättigheter, möjligheter och ansvar angående hur ett land kan röja undan hinder för personer med funktionshinder. Utav dessa kriterier föddes 22 regler uppdelade i tre kategorier, förutsättningar för delaktighet, viktiga huvudområden för delaktighet samt hur reglerna kan omvandlas till praktiken. Detta dokument ligger som grund för många kommuners handikappolitiska program ännu idag. (Se Molin 2004 s. 63-64)

Antonovsky talade om KASAM, känslan av sammanhang, som han delade upp i tre undergrupper nämligen, begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet. Med begriplighet menade han att personen i fråga ska kunna känna världen och omgivningen begriplig och klar med vissa strukturer. Hanterbarhet står för att man skall klara av de uppgifter man tar emot, att man kan ta av de resurser man har och klara av påfrestningar. Den tredje undergruppen meningsfullhet skall ge människan en känsla att hon är delaktig och att hon orkar engagera sig. Ju fler känslor man har på alla områden, menar Antonovsky att leder till desto större chans att vara frisk. (Antonovsky 1991 s. 37-41)

Anders Gustavsson (2004 s. 17-22) talar om att delaktighet har utvecklats i stort sätt från ett s.k. politiskt-ideologiskt begrepp. Genom att man studerar delaktighet utgående från detta begrepp, menar Gustavsson att vi kan fånga de grundläggande innebörder i delaktigheten.

Delaktigheten kan indelas i två synsätt, nämligen den miljörelativa vändningen och "funktionsproblemet". Under den politiskt-ideologiska vändningen uppmärksammades två problem, utanförskap och "funktionsproblemet". "Funktionsproblemet" pratades det om fram till 1960-talet och det var en inriktning på att bota sjukdomar och minska skador hos människor med nedsatt funktionsförmåga. Funktionshinder sågs alltså som en sjukdom. (Gustavsson 2004 s. 17-22)

Den miljörelativa vändningen började man i Skandinavien prata om fr.o.m. 1960-talet, men Tøssebro (2003) skriver att ett liknande fenomen skulle ha inträffat även i Storbritannien. Den miljörelativa vändningen förde med sig nya tankar kring funktionshinder och det föddes en ny behandlingstradition. Den miljörelativa vändningen förde med sig att man såg att ett handikapp är nackdelar som en nedsatt funktionsförmåga kan utvecklas till för en människa, om den kringliggande miljön inte är anpassad till olika människors förutsättningar. Den nya behandlingstraditionen som den miljörelativa vändningen förde med sig var att man koncentrerade sig på själva individens förutsättningar att faktiskt genomföra olika aktiviteter, då det tidigare var centralt att anpassa behandlingen utifrån individens förmåga. En individs förmåga såg man att var beroende på samhällets anpassningar och hinder. Synsättet hade alltså flyttat från individens brister till samspelets brister, d.v.s. samspelet mellan individens förmåga och samhällets hinder. Det centrala är dock individens förmåga att aktivt kunna delta i olika livsområden. (Se Gustavsson 2004 s. 17-22)

Detta behandlingstänkande står även i hög grad grund för den nya internationella klassifikationen. (WHO 2001). Den internationella klassifikationen definierar delaktighet som en individs engagemang på olika områden och delaktigheten mäts som individens genomförda aktivitet på dessa områden. Med andra ord kallas detta även för individuellt delaktighetsbegrepp. Ett annat begrepp, sociala delaktighetsbegreppet, utgår ifrån att personer med funktionshinder ofta tvingas in i utanförskap av olika slag. Man har urskilt på två olika diskussioner under detta problem och hur lösningen ser ut. Den första diskussionen handlade om att människor med funktionshinder skulle ha blivit bortglömda i välfärdsstaten. Den andra diskussionen handlade om segregering och att personer med funktionshinder skulle ha utgjort en bortglömd grupp. Idag kan man tala om att man försökte med delaktighet ersätta utanförskapet hos personer med funktionshinder. Tidigare användes också begreppet integrering som med tiden började få en utpekande och negativ betydelse och därför togs inklusion och exklusion i bruk. Då betonade man inklusion som det sammanhang där integreringen ägde rum och hur inklusiva eller exklusiva personer var i detta sammanhang.

Delaktighetsbegreppet är ett mera beskrivande ord hur en exklusion eller ett utanförskap ska lösas än vad ett tidigare använt begrepp beskriver. Detta begrepp är också mera individinriktat på så vis då personens egna aktiva medverkan och inflytande betonas. Söder (1992) beskriver att *”delaktighetsbegreppet utgör dagens sätt att prata om gamla problem och det är viktigt att se denna kontinuitet när vi försöker förstå vad delaktighet handlar om”*. (Se Gustavsson 2004 s. 17-22)

4.2 Förutsättningar för delaktighet

Nedan kommer jag att ta upp Molins tankar om förutsättningar för delaktighet. Molins tankar utgår dels från ICF-dokumentet (International Classification of Functioning, Disability and Health) men jag kommer att beskriva ICF-dokumentet för klarhetens skull även skilt.

4.2.1 Enligt olika delaktighetsformer

Vem är då sedan delaktig och hur gör man då man är delaktig? Martin Molin (2004) beskriver delaktighet enligt olika delaktighetsformer. Molin börjar med att ta upp formell- och informell tillhörighet samt intern- och extern förutsättning för delaktighet. Formell tillhörighet betyder den lagliga tillhörigheten en person har, ett s.k. deltagande ”på pappers”. Formell tillhörighet betyder ett lagligt deltagande, t.ex. att vara inskriven i en skola. Således säger en formell tillhörighet ingenting om personen i fråga är accepterad i en viss gemenskap eller sammanhang. Formell tillhörighet är en vertikal delaktighet genom att delaktigheten godkänns genom beslut från högre ställningar och oftast endast för en viss tidsperiod eller ett specifikt tillfälle. (Molin 2004 s. 67-78)

Eftersom man många gånger kan förknippa aktivt deltagande med delaktighet har Molin tagit upp en intressant synvinkel angående engagemang. I den internationella klassifikationen (WHO 2001) är en person delaktig om deltagande kännetecknas av att en aktivitet genomförs med ett engagemang, d.v.s. för att vara delaktig behövs ett deltagande och ett aktivt engagemang. (Se Molin 2004 s. 67-78)

Då formell tillhörighet representerade den objektiva upplevelsen står informell tillhörighet för den subjektiva upplevelsen. Med andra ord handlar informell tillhörighet om att inombords ha en känsla av att man är accepterad och man vet att man hör till ett sammanhang. Det är en upplevelse som finns hos individen och/eller i omgivningen. Den informella tillhörigheten tillges kontinuerligt i det

vardagliga samspelet människor emellan. Frågan lyder att av vem och när tillskrivs tillhörigheten. Även ICF lyfter fram i sitt dokument den subjektiva erfarenheten i engagemang. (Molin 2004 s. 67-78)

Tillgänglighet nämns också som en förutsättning att vara delaktig, men för att man kan utnyttja en tillgänglighet krävs initiativtagande och engagemang från personens sida. Man kan diskutera ifall att en vilja till engagemang är en av nycklarna till delaktighet. Vilja till engagemang som kräver självständiga val och att kunna bestämma över sin situation, i alla fall till en viss mån, kopplas således till autonomi och självbestämmande som en länk till delaktighet. Söder (1989) har tagit upp skillnaden mellan autonomi och ett oberoende, som ibland används i text eller muntligt språk. Oberoende används många gånger till att beskriva hur en person med funktionshinder kan utföra ärenden eller vardagliga sysslor utan hjälp av någon annan. En annan innebörd som ofta beskrivs som oberoende, men som Söder menar att hellre stämmer in på begreppet autonomi, innebär att en individ har förmåga att ta självständiga val trots att hon inte eventuellt kan utföra alla besluten i vardagen. (Se Molin 2004 s. 67-78)

Autonomi kan också innefatta rätten att välja att inte vara delaktiga i vissa situationer. Det sägs inte i vilken utsträckning det finns ett samspel mellan berörda aktörer för att en person skall vara accepterad och engagerad i ett socialt sammanhang. Det brukar talas om ett intrapersonellt perspektiv på delaktighet, d.v.s. att delaktighet finns hos individen och bestäms på grundval av hennes deltagande i bl.a. aktiviteter, engagemang och självbestämmande. (Molin 2004 s. 67-78)

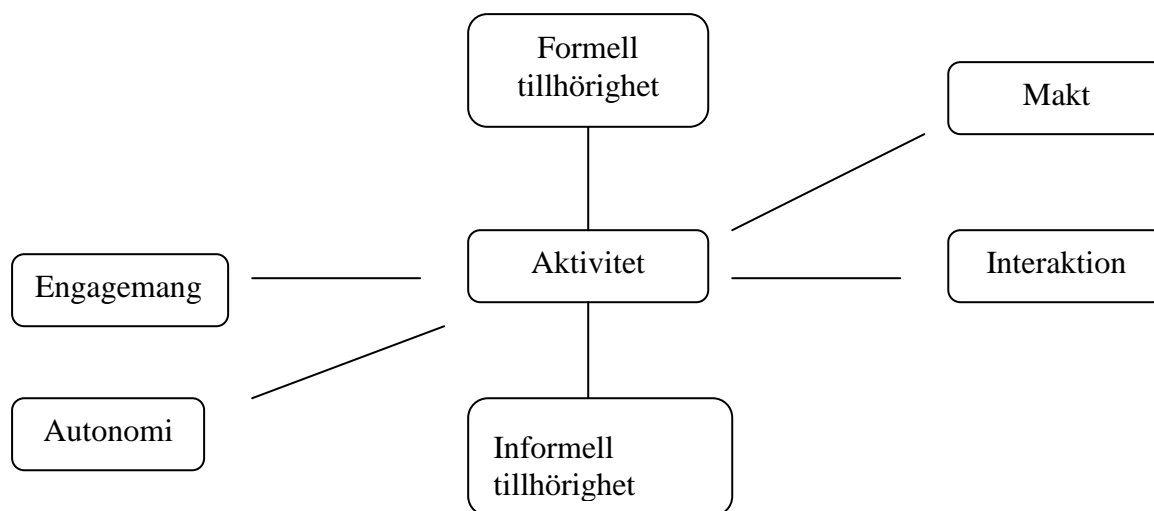
Sköld (1997) ställer upp vikten på maktaspekter då det gäller delaktighet. Sköld menar att maktförhållande kan vara avgörande ifall betydelsen av delaktigheten i praktiken analyseras. Maktbegreppet är dock ett stort och mångdimensionellt uttryck, och makt sägs också vara ett tillvägagångssätt att få den egna viljan igenom i en social relation. Sett ur ett individuellt plan kan makt även betyda förmåga att bestämma över sig själv, dvs. egenmakt. Paldanius (1999) beskriver:

Makt kan ses som en förutsättning, ett innehåll, och en konsekvens av delaktighet. Diskuteras delaktighet finns det alltid någon form av beslutsmakt närvarande som en förutsättning. Delaktighetens innehåll är därför en fråga om maktfördelning och införande av delaktighet handlar alltid om fördelad makt.

Delaktighet kan innehålla en viss makt, däremot är delaktighet möjligen en förutsättning för makt men ingen garanti. Samtidigt kan man även stöta på exempel var makt inte spelar in på

delaktigheten, utan delaktigheten utgörs av andra betydelsefulla komponenter (se figur 1). (Se Molin 2002 s. 67-78)

Delaktighet kan också vara ett aktivt eller passivt agerande och därför pratar man om interaktion som en delaktighetsform. Interaktion som en delaktighetsform stöder att delaktigheten skulle utgöras genom den ömsesidighet som råder i ett socialt sammanhang. Med andra ord att det krävs ett givande och tagande av handlingar från personen i fråga och från dennes omgivning, som sätter sin prägel på social interaktion. En person med ett funktionshinder ges möjlighet från den kringliggande omgivningen att delta på ett aktivt och engagerat vis genom att t.ex. förse ett auditorium med ramper för rullstol. Ifall ramperna för rullstolsbundna endast beaktas till och från lyssnarplatserna men inte upp till fältet var föreläsaren står, räknas automatiskt att en rullstolsbunden person inte har något att bidra med och på så vis kan inte en rullstolsbunden person vara fullt engagerad och delaktig i den miljön, ifall att han själv skulle vilja vara det. Personen har i denna miljö en minimal delaktighet, för att uppnå en maximal delaktighet måste personen vara i samspel med sin omgivning, var samspelet utmärker acceptans och ömsesidighet. (Molin 2004 s. 67-78)

Figur 1 Molins begreppsfigur över olika former av delaktighet. (Molin 2004 s. 74)

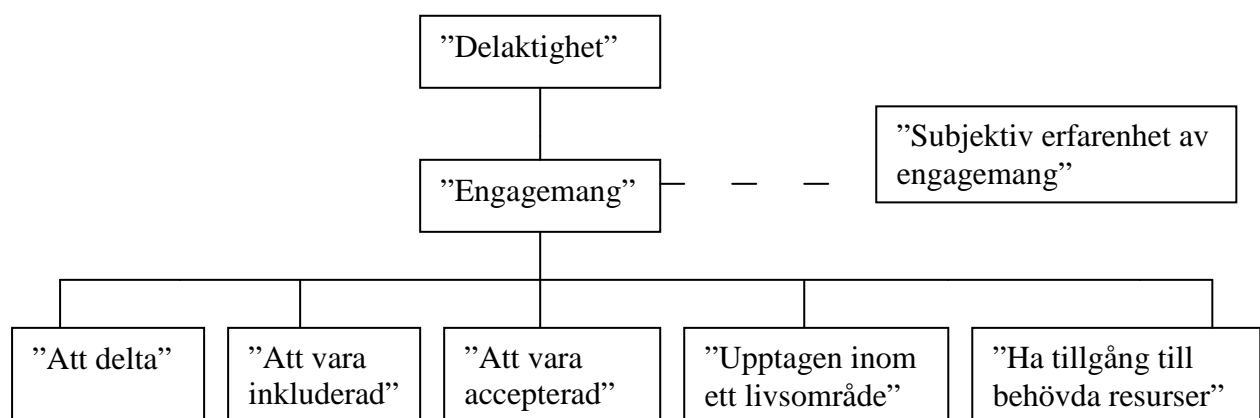
Det har framkommit i forskningsresultat att personer med funktionshinder känner en mindre delaktighet jämfört med personer utan ett funktionshinder. Man har även kunnat påvisa små skillnader i upplevd delaktighet för personer med olika typ och grad av funktionshinder. (Se Almqvist et al. 2004 s. 140-141)

4.2.2 Enligt ICF-dokumentet

Förra kapitlet om förutsättningar för delaktighet enligt olika delaktighetsformer, utgick dels från ICF-dokumentet, men för att särskilja detta internationella dokument lyfter jag fram det kort i ett eget kapitel.

ICF står för International Classification of Functioning, Disability and Health, översatt till svenska, Klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa. Huvudmålet med ICF-dokumentet är att ge verktyg till både forskning och praktik att beskriva hälsa och hälsorelaterade tillstånd. ICF-dokumentet är en del av Världshälsoorganisationens internationella klassifikationer. Ett av målen för ICF-dokumentet är att man kan på vetenskaplig grund möjliggöra jämförelser mellan olika länder. (Se Gustavsson 2004 s. 11-13)

Delaktighet beskrivs enligt ICF-dokumentet som en individs engagemang i livssituationer i förhållande till hälsförhållanden, kroppsfunktioner och kroppens struktur, aktiviteter och faktorer i omgivningen (se figur 2). De begrepp eller uttryck som förknippas med delaktighet även i ICF-dokumentet är engagemang och som i detta dokument beskrivs som att delta eller att ta del av. Engagemang beskrivs även som, vara inkluderad, upptagen inom ett livsområde, vara accepterad eller att ha tillgång till nödvändiga resurser. I ICF-dokumentet lyfter man även fram den subjektiva erfarenheten, d.v.s. den personliga erfarenheten av engagemang. (Se Molin 2004 s. 65-67)

Figur 2 Förutsättningar för delaktighet enligt ICF (Molin 2004 s.66)

4.3 Barnens perspektiv på delaktighet och social samvaro

Barn uppfattar inte saker och ting på samma sätt som vuxna. Barn upptäcker världen genom att undersöka och utforska, både sig själva, andra människor och sin omgivning. (Ytterhus 2003 s. 11). Barnens tankesätt är intressant att följa med och egentliga fastspikade modeller på barnens sätt att se och tänka finns inte. Då barn möts står själva mötet och interaktionen i centrum. För att ett barn ska själv hitta ett tillfälle att vara delaktig med sina daghemskamrater måste de ha en vilja att vara tillsammans, fångas av samma idé och finna en gemensam fokus. (Ytterhus 2003 s. 33-47)

Borgunn Ytterhus har sammanställt en s.k. samverkansprocess genom observationer och diskussioner med barn från fyra olika daghem i Norge. På dessa daghem fanns både barn med funktionshinder och barn utan funktionshinder (Ytterhus 2003 s. 22-26). Ytterhus har fångat upp barnens egna förklaringar på hur man öppnar samverkan, hur samverkan fortlöper och hur den har åstadkommit.

Det som kom upp först var den viktiga viljan till samverkan som stod i centrum. Ytterhus beskriver att: *”Med denna vilja avses här ett aktivt uttryck som av den andra uppfattas som en invit till samverkan”*. Detta framkom tydligast då ett barn försökte ta kontakt med ett barn med funktionshinder, eftersom de inte alltid fick den väntade responsen. Då barnen som försökte ta kontakt med barnen som hade ett eller flera funktionshinder inte svarade med ett verbalt svar eller en ögonkontakt, trodde barnen att de var upptagna och inte ville leka med andra barn just då. Vilja till samverkan kunde också lite otydligare synas i att barnen gick och väntade på varandra innan alla ens hade kommit på morgonen till daghemmet. Det var viktigt att föra fram att man önskade att umgås med en viss person/personer. Barnen förklarade processens gång enligt följande. Anders 5,3 år sade: *”Man måste tänka det inne i huvudet först!”*. Därefter förklarade barnen att man sedan måste själva göra något aktivt. *”Vi stod bara och såg på varandra och var lite generade... och så började vi prata”* berättade Birger 6,6 år. Eli, 6,6 år fortsatte: *”Jag måste gå fram och prata med dem och fråga om de ville vara med mig”*. De första stegen i samverkansprocessen var alltså att visa sin vilja till samverkan och det andra steget var att få eller ge ett svar till viljan att samverka och tydligaste sättet att signalera detta visade sig vara ögonkontakt eller att *”se snäll ut”* som barnen förklarade det som. (Ytterhus 2003 s. 35-47)

Det tredje steget i processen är vad mötet skall innehålla. Ytterhus beskriver dessa förhandlingar om innehållet i mötet som mycket avgörande och sårbara. Detta steg är avgörande eftersom det är nu som det visar sig ifall det blir ett fokuserat samarbete som kan hålla kontakten i t.o.m. för en längre tid eller om det blir ett icke fokuserat samarbete. Steget blir sårbart för att det ställer en viss social skicklighet hos medlemmarna. De kan delta till att etablera ny lek eller hjälpa ett barn att komma in i en pågående lek. (Ytterhus 2003 s. 35-47)

I följande skede bygger barnen upp en bild hur samarbetet går till och byggs upp samt förhandlar om vem som skall vara vem och vem som skall göra vad. Det framkommer ur ett exempel från boken att förhandlingarna fortlöpte i form av svarsutbyten, där det stora målet var att komma igång med leken och få uppleva den sociala samvaron som skapades hos och mellan barnen. Barnen lekte med den inställningen att vägen är målet och samvaron upplevdes som viktigast. I exemplet nedan framkommer hur barnen var villiga att kompromissa och ge upp en del av sina önsknings för att nå ett bra samspel. (Ytterhus 2003 s. 35-47)

Exempel:

Lien (5,4 år), Hong (5,6 år), Marte (5,1 år) och Maria (5,7 år) leker med varandra.

Hong: Du måste fixa maten, Maria!

Maria: Vem skall vara Liens gosdjur!

Marte: Jag!?

Lien: Ja!

Maria: Jag lagar mat... du gör en prydnad och jag hänger upp den... Du kan vara en katt, Marte!

Marte: Nej, jag vill vara en hund...

Maria: Ja, ja, då är du en hund och Lien är en katt!

Lien: Jag vill också vara hund!

Maria: Då kan vi ha två hundar!

(Ytterhus 2003 s. 39-40).

För att kunna gå in i en pågående lek måste barnen se vad som pågår. Det verkade finnas två sätt att gå med i en pågående aktivitet, att antingen ställa sig vid sidan om leken och titta på, därefter de försökte få ögonkontakt med något barn som var inne i leken och le i hopp om att bli tillfråga att komma med eller själv fråga om man får komma med. Det andra alternativet att komma med i en pågående aktivitet var att ställa sig vid sidan om, följa med till man hade en överblick vad som pågick och därefter ge en uppbyggande initiativ som passade in i aktiviteten och fråga om man kan vara med (Ytterhus 2003 s. 35-47). Buytendijk (1933) beskriver att gå in i en pågående aktivitet är som att knuffa till lekens pendel just när den passerar samt hålla kvar rytmen men öka aktivitetens fart och intensitet så att de som redan är inne i leken upplever att initiativet är uppbyggande. (Se Ytterhus 2003 s. 35-47)

Barn utbyter även signaler som är svåra för vuxna att uppfatta. Det framkom också fall där barn bara började leka det de såg att andra lekte, utan att ha ett "avtal" att göra det tillsammans. Barnen satt alltså fysiskt bredvid varandra och lekte samma sak, vilket många vuxna skulle tro att de samspelar och båda är delaktiga i samma lek. I samma stund kan barnet som senast kom till platsen fråga ifall hon/han får vara med? Förfrågan gjordes inte alltid verbalt men barnen själva var alltid medvetna om vem som lekte tillsammans med vem t.o.m. då det inte var helt och hållet överskådligt för vuxna. (Ytterhus 2003 s. 35-47)

4.4 Delaktighet som pedagogik

Delaktighet som pedagogik beskriver Pramling Samuelsson och Sheridan att barns sätt att förstå och uttrycka sig får en reell betydelse för vuxna genom att den tas tillvara och bildar både innehåll och form i såväl forskning som praxis. Pramling Samuelsson och Sheridan menar att om vuxna skall kunna påverka barns delaktighet måste de vuxna ha en förmåga att ta barnens perspektiv och se världen med barnets ögon. De skriver även att tolka barns perspektiv är en fråga om att ha kunskap om och vara lyhörd för barnets uttryck och de sammanhang som barn ingår i. (Pramling Samuelson & Sheridan 2003)

Att närma sig barns perspektiv förutsätter ett förhållningssätt som innebär att vuxna låter barn ha en egen kultur och ett sätt att erfara och förstå världen. Detta förhållningssätt leder till att barns delaktighet är ett reellt inflytande och konkret tillvaratagande av barns perspektiv i olika pedagogiska sammanhang. Vuxna kan lyssna och tolka barns agerande och barns åsikter kan föras fram av vuxna, men för att barn aktivt ska kunna påverka sin egen situation förutsätts att de är delaktiga och att deras agerande tas på allvar. Lyckas vuxna fånga barns perspektiv och göra dem delaktiga så finns möjligheten till att barn upplever sig som förstådda och delaktiga. Då barn upplever att de blir hörda, sedda och att deras intressen, intentioner samt sätt att förstå bemöts och tas tillvara på ett respektfullt sätt, menar Pramling Samuelsson & Sheridan, att barn har ett inflytande och är delaktiga. (Pramling Samuelson & Sheridan 2003)

5 OMGIVNINGENS PÅVERKAN PÅ DELAKTIGHET

Den omkringliggande omgivningen och människorna har påverkat på ett eller annat sätt vårt förhållande och agerande i samhället. Till näst tänker jag ta upp några teorier angående omgivningens påverkan på människors delaktighet.

5.1 Ekologiska miljömodeller

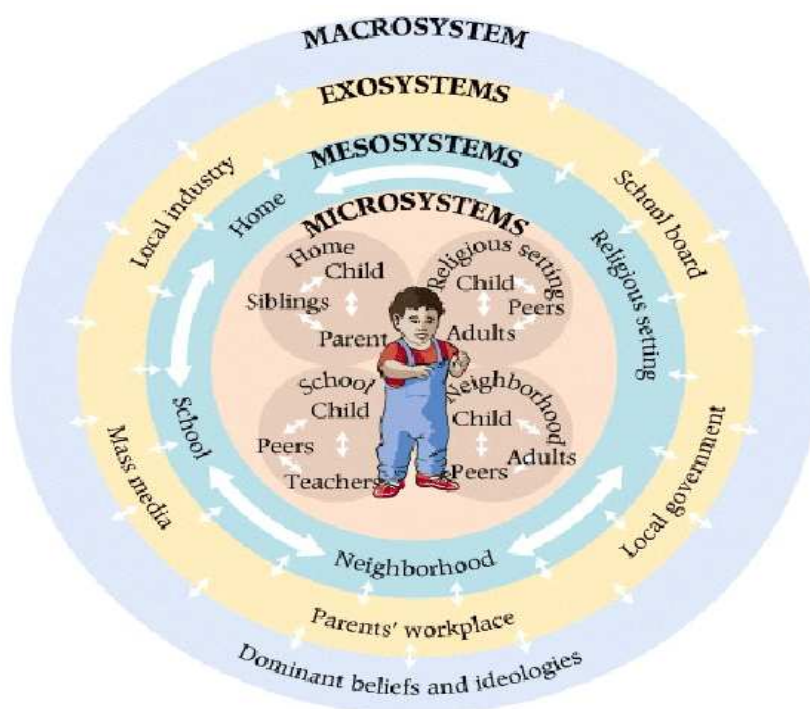
Bronfenbrenners teori om ekologiska miljömodeller ser på barnets utveckling som en lära om det ömsesidiga samspelet som äger rum mellan barnet i hennes pågående utveckling och ständigt föränderliga miljöer som barnet lever i. Bronfenbrenners teori definieras av en sammanhängande helhet av "lager" i miljön, varav alla lager har en påverkan på barnets utveckling och det är genom växelverkan mellan faktorer i barnets utveckling som styr barnets utveckling. Eventuella förändringar eller konflikter i något av dessa lager kommer även att rinna på något sätt genom de övriga lagren, d.v.s. att för att undersöka barns utveckling måste vi se på alla lager som berör barnet och inte enbart i det närmaste. Bronfenbrenner talar om fyra lager i miljön mikrosystemet, mesosystemet, exosystemet och makrosystemet. (Se Paquette & Ryan 2001)

Mikrosystemet är det lager som är närmast barnet och där ingår allt som har direkt när kontakt med barnet (se figur 3). Mikrosystemet omfattar de förhållanden och växelverkan som ett barn har direkt kontakt med. Strukturer i mikrosystemet kan t.ex. vara familjen, daghemsmiljön och grannarna. På denna nivå har förhållanden påverkan åt två håll, både från och till barnet. Mesosystemet i sin tur förser kopplingen mellan strukturer från barnets mikromiljö. Koppling mellan barnets daghemspersonal och föräldrarna kan ses som ett exempel på mesosystemet. (Se Paquette & Ryan 2001)

Exosystemet är lagret som definierar större sociala system som barnet själv inte längre har en direkt koppling till. Strukturerna inom detta lager påverkar barnets utveckling genom att växelverka med strukturer från barnets mikromiljö. Strukturerna kan alltså vara föräldrarnas arbetstidtabeller. Barnet påverkas oftast endast indirekt av detta lager, men kan känna av positiva eller negativa konsekvenser när lagret blandar sig in i barnets eget system (se Paquette & Ryan 2001). T.ex. föräldrarnas förändrade arbetstider kan betyda att barnet blir upphämtad från daghemmet vid en senare eller tidigare tidpunkt.

Makrosystemet är det yttersta lagret från barnet. Detta lager påverkas av kulturella värden, seder, politik och lagar. Detta lager påverkar också indirekt på det enskilda barnets utveckling. T.ex. om kulturella värden talar för att föräldrar ensam är ansvariga för barnens uppfostran, så bereds knappast resurser för att hjälpa föräldrar. Detta påverkar i sin tur strukturerna som föräldrarna fungerar i och på så vis blir föräldrarnas förmåga att bära ansvar för sitt barn inifrån barnets mikrosystem påverkat. (Se Paquette & Ryan 2001)

Figur 3 Bronfenbrenners ekologiska miljömodell (Annette Caldwell Simmons School of Education & Human development 2010)

5.2 Nischteorin

Enligt nischteorin samspelar inte en människa med alla aspekter i närmiljön. Wach (2000) beskriver en nisch som: *”kontaktytan mellan personen och den omgivande miljön kan beskrivas som en nisch, d.v.s. den del av miljön inom vilken personen samspelar med fysiska och sociala komponenter i omgivningen på ett relativt regelbundet sätt”*. En nisch kan t.ex. vara ett daghem, en eftermiddagsverksamhet eller butiken, ett ställe var människan kommer i kontakt med den omgivande miljön. Enligt nischteorin är det miljöns egentliga tillgänglighet samt personens upplevelser av miljöns tillgänglighet som bidrar i vilken grad av delaktighet personen i fråga känner i en specifik situation. Man kan säga att såväl miljöns tillgänglighet och personen i frågas kontrollplacering och autonomi, har att göra med hur nischpotentiell en människa är. Almqvist et al. (2004) beskriver att för att kunna förstå en människas upplevelser av delaktighet måste man se över människans delaktighetsmönster över flera livssituationer samt relatera det till både nischegenskaper som personegenskaper. (Se Almqvist et al. 2004 s. 140-141)

5.3 Schutz teori om pragmatism

Den filosofiska inriktningen och tankesystemet, pragmatism, associeras med idén om att vi förstår innehållet i en viss sak eller händelse med utgångspunkt från innehållets praktiska konsekvenser, m.a.o. vilken handling eller uttryckssätt innehållet skapar för personen i fråga. Denna idé har inspirerat Schutz (1967, 1973) teori om vardagskunskap. I vardagskunskap spelar erfarenheten en central roll och därmed utgår Schutz ifrån människors sätt att uppleva och erfara omvärlden. Enligt Schutz uppfattas erfarenheter av omvärlden antingen som bekant eller främmande och därmed problematisk. Det som uppstår som problematiskt i erfarenheten av det okända härleder sig från att vi inte vet vad vi kan vänta oss av det okända och på så vis inte veta hur vi skall förhålla oss till det. Att förstå något är således en fråga om att se vad det är och att komma fram till ett förhållningssätt. (Se Gustavsson 2000 s. 47-65)

6 METOD

I min undersökning har jag valt att använda mig av en kvalitativ metod. Enligt Hirsjärvi (2007) används kvalitativ metod då man vill ha svar på frågor som man inte kan mäta i mängder och värden, utan utgångspunkten är att beskriva en konkret handling. Jag beslöt mig för en kvalitativ metod, eftersom jag är mera intresserad av människors tankar och åsikter än om fakta i form av siffror. I kvalitativa metoder strävar man till att forska helheten av det man är intresserad av (Hirsjärvi 2007 s. 156-160). Kvalitativ metod kallas också för öppen metod för att den som undersöker skall sträva efter att styra så lite som möjligt den information som samlas in, d.v.s. att undersökaren har ett induktivt förhållningssätt till datainsamlingen. (Jacobsen 2007 s. 48-52)

6.1 Urval av enheter

Jag har intervjuat fem personer ur personalen från det daghemmet jag har samarbetat med. Mina informanter valdes genom s.k. frivilligt urval, utan att någon påverkade valet. Frivilligt urval betyder att daghemspersonalen (barnskötare, barnträdgårdslärare, närvårdare, socionomer eller assistenter till barn med funktionshinder) själv fått välja vem som ställt upp för en intervju. Det var inget problem att hitta frivilliga informanter till min undersökning, eftersom examensarbetet är med i en beställning/utredning från daghemmets sida. Informanterna gav skriftligt samtycke till intervju och till att intervjun spelades in på bandspelare. Mitt krav på informanter var att de skulle arbeta i daghem som barnskötare, barnträdgårdslärare, närvårdare, socionomer eller assistenter till barn med funktionshinder.

6.2 Datainsamlingsmetod

Öppen intervju är en datainsamlingsmetod inom den kvalitativa metoden. Öppen intervju är ett intervjutillfälle som man diskuterar kring ett eller flera teman. Öppen intervju är ofta ett tidskrävande, men därför också ett bra sätt att få svaren väl uttryckta i ord och förklaringar. Med en öppen intervju kan man nå ett innehållsrikt budskap med en hög kvalitet. (Jacobsen 2007 s. 92-107) Genom kvalitativa modellen kan man i detalj beskriva och analysera texter eller forskningsintervjuer och som man kan transkribera till en text och analyseras (Larsson 2005 s. 91-92).

Det finns olika tillvägagångssätt för att göra en öppen intervju. Jag har valt individuell tema intervju. Tema intervju är att man diskuterar närmare kring ett eller flera teman. Väljer man en personlig intervju måste man fundera över en lämplig plats och komma överrens om en tid som passar båda parterna, samt uppskatta längden på intervjun. Vidare måste man avgöra vilken grad av strukturering intervjun skall följa, skall den vara mycket strukturerad med mycket färdiga frågor eller skall den vara mindre strukturerad med färre frågor och på så vis ge den intervjuade en chans att tala mera fritt. En kvalitativ intervju kan variera i graden av öppenhet, d.v.s. skall man använda många färdiga teman och frågor eller skall ordet vara mera fritt för respondenterna. Övriga frågor att tänka på, kan vara ifall intervjuerna skall vara mindre och oftare till antalet eller en enda stor intervju. Användning av hjälpmedel som bandspelare eller ifall syftet med intervjun avslöjas eller inte är ytterligare någonting att fundera på. (Jacobsen 2007 s. 92-107) Enligt Larsson (2005) är användningen av bandspelare i öppna intervjuer viktigt. Med hjälp av en bandspelare kan man citera en informant mer korrekt och ordagrant. Utförliga utskrifter från intervjun bidrar till att forskaren har en säker databas att utgå ifrån (Larsson et al 2005 s. 100).

Mitt val föll på strukturerade individuella tema intervjuer, eftersom jag vill att mina informanter med egna ord besvarar frågor kring både funktionshinder och delaktighet. Jag förväntar mig även att jag bättre kan få fram guldgruvorna i personalens tankar genom att ha en öppen intervju än att personalen måste välja att besvara mellan färdigt uttänkta svar. För att se till att informanten inte hoppar över till sidoämnen har jag använt mig av instrument för datainsamling, s.k. intervjuguide (se bilaga 3). Frågorna till intervjuguiden har jag delvis tagit ur frågeformuläret från en tidigare forskning gjord av Anette Eriksson 2007, barns delaktighet – på de vuxnas villkor? (se kap. 2.1) och delvis utgått från mina forskningsfrågor. Utöver detta har jag själv funderat noggrant efter vad det egentligen är jag vill veta och således format frågorna.

6.3 Analysmetod

Det första man måste tänka på då man utfört intervjun med hjälp av en bandspelare är att hur man ska bearbeta den genom att transkribera och renskriva rådata, d.v.s. de anteckningar man får från intervjuerna som funnits som ljudmaterial. Från fem informanter blev sammanlagt 20,5 sidor rådata. Efter transkriberingen kan man påbörja analyseringen av data.

Det finns olika sätt att analysera kvalitativ data. Enligt Jacobsen är två frågor centrala i analysen oberoende av vilken analys man väljer. Hur man ska förstå och tolka det som sagts under intervjuerna och hur man ska systematisera och ordna det som framstår som en mängd överskådliga data. Vidare skriver Jacobsen att fastän det finns olika sätt att analysera data växlar man alltid mellan att analysera i mindre delar och att betrakta delarna i en större helhet. (Jacobsen 2007 s. 134-153)

Tre alternativ på analysmönster är innehållsanalys, narrativ analys och kontextuell analys. Innehållsanalys innebär att man kategoriserar informationen i grupper eller teman för att sedan hitta samband mellan grupperna eller teman. I narrativ analys kan man se på data som en berättelse som utgörs av narrativa element och försöker förstå helheten som en sammanhängande berättelse. Kontextuell analys skiljer mest från de två övriga, eftersom man intar olika perspektiv i förhållande till data för att fånga mångfalden och synliggöra dolda sidor hos data. (Jacobsen 2007 s. 134-152)

Jag har analysera data med hjälp av innehållsanalys. Innehållsanalysen valde jag därför att man genom denna analys tolkar texten som upplysningar om faktiska förhållanden. Innehållsanalysen kändes som ett naturligt val eftersom min själva intervju redan var färdigt indelad i två teman. Jacobsen (2007) tar upp fem viktiga punkter som innehållsanalysen ofta innehåller. Kategorisering, d.v.s. att dela upp texten i teman eller problemställningar samt fylla dessa kategorier med innehåll samt illustrera dem med hjälp av citat. Man kan även räkna hur ofta ett tema eller problemställning nämnts och jämföra intervjuer och söka efter likheter och skillnader. Sist nämner Jacobsen att man skall söka förklaringar till skillnader som man eventuellt hittat. (Jacobsen 2007 s. 139-145)

Jag kommer även att diskutera validiteten och reliabiliteten i min studie. Jacobsen (2007) indelar validitet i intern och extern validitet. Med intern validitet avses huruvida resultaten upplevs som riktiga, medan extern validitet betyder i vilken grad resultaten från studien stämmer överrens på enheter som inte har undersökts, d.v.s. är resultatet generaliserbart med andra enheter. (Jacobsen 2007 s. 156-167)

Validiteten kan mätas genom att någon utomstående går igenom studien och kontrollerar slutsatserna eller att själv kritiskt gå igenom resultatet. Intern validitet kan mätas på olika sätt, t.ex. genom att flera personer kommer fram till samma slutsats och ifall dessa personer som kommer fram till samma slutsats är många till antalet och oberoende av varandra. Valideringen kan mätas genom kontroll mot andra fackmän, annan teori eller empiri, genom att antingen själv eller låta en

utomstående kritiskt granska källorna, innehållet och slutsatserna och att kritiskt granska kategorier, berättelser och metaforer. Extern validitet nämns som svår mätad inom kvalitativ forskning. Det är oftast komplicerat eftersom man i kvalitativ forskning brukar göra intensiva undersökningar och undersöka enbart få enheter för ett särskilt syfte. Det som påverkar om studien är generaliserbar med andra enheter är bl.a. hur enheterna har valts ut och hur många intervjuobjekt, dokument eller situationer det finns. Ytterligare kan man mäta generaliserbarheten med hjälp av teori och andra undersökningar, t.ex. studier som är gjorda i olika sammanhang ger samma resultat ökar externa validiteten. (Jacobsen 2007 s. 156-167)

Med att ett resultat är reliabelt avses fri från mätningsfel som beror på slumpinflytande (Svenska akademiens ordbok 2010). Reliabiliteten kan påverkas av om den som undersöker påverkar informanterna, t.ex. genom att reagera på de svar informanterna ger under ett intervjutillfälle eller genom att se ointresserad ut som således påverkar de svar som informanten ger. Reliabiliteten kan också påverkas av slarv som sker vid nedteckning av svaren och analyseringen av data. (Jacobsen 2007 s. 169-175)

6.4 Etiska ställningstagande

Det finns tre grundläggande etiska krav man bör beakta. Dessa är informerat samtycke, krav på skydd av privatlivet och krav på att bli korrekt återgiven. Med informerat samtycke menas att den som undersöks ska delta frivilligt och veta vad medverkande kan innebära. Skyddande av privatlivet är att man inte ska kunna bli identifierad i texten och att man kan avbryta intervjun när man vill eller att man kan välja att inte besvara en fråga. Att bli korrekt återgiven betyder att man skall försöka återge resultatet fullständigt och placera in det i ett sammanhang. Att bli korrekt återgiven hör också till att inte förfälska data och resultat. (Jacobsen 2007 s. 21-28)

Jag vill förhålla mig etiskt rätt i min undersökning genom att låta mina informanter vara anonyma och utan att det finns risk för att lista ut vem som deltagit i intervjun, samt att de blir korrekt återgivna. Informanterna fick all nödvändig fakta angående undersökningen genom ett infobrev som gavs till daghemmet (se bilaga 1) och det poängterades till informanten att deltagandet är fullständigt av egen vilja. Informanterna gav sitt skriftliga samtycke till intervjun och att de var medvetna om att intervjun spelades in på band (se bilaga 2). Intervjun skedde i ett rum var de kunde

vara säkra på att ingen kunde lyssna samtalet eller att det inte fanns risk för att någon kunde komma in under intervjun.

Hela min forskningsprocess började jag med att ansöka om forskningslov från Helsingfors svenska dagvård och började med min undersökning först efter att de gett mig tillstånd till det. Rådata jag fick från intervjuerna har jag bevarat på ett skilt ställe bakom användarnamn och lösenord och där ingen annan har tillgång till materialet. Jag garanterar också informanterna att materialet från intervjuerna endast kommer att användas av mig och endast till mitt examensarbete. All rådata från intervjuerna kommer att förstöras då mitt examensarbete blivit godkänt. Då examensarbetet är klart kommer daghemmet i fråga och dagvårdschefen i Helsingfors att få sitt eget exemplar av examensarbetet.

7 RESULTATREDOVISNING

På ett daghem i Helsingfors har jag intervjuat fem informanter ur daghemspersonalen. Av informanterna är två anställda som närvårdare, en anställd som barnskötare, en anställd som föreståndare och en anställd som assistent. Fyra informanter är enligt utbildning behöriga. Alla av informanterna var kvinnor. Jag har gjort individuella kvalitativa temaintervjuer med två huvudteman, funktionshinder och delaktighet. Informanterna hade olika långa arbetserfarenheter med barn och erfarenheten varierade mellan få antal år till informanter som jobbat mellan 6-7 år och informanter som jobbat 10 år och 20 år med barn. Daghemmet hade inte för tillfället några barn med gravt funktionshinder i gruppen men i gruppen finns och hade funnits barn med lindrigt eller måttligt funktionshinder. Daghemmet är också i aktiv kontakt med synskadade barn. Erfarenhet av barn med funktionshinder varierade bland personalen. Jag kommer att redovisa resultaten enligt båda teman och ta upp det mest centrala. Intervjuerna är korrekt transkriberade, d.v.s. nedskrivna ord för ord från bandspelare.

7.1 Personalens tankar om funktionshinder

I detta tema har informanterna besvarat på nio frågor angående barn med funktionshinder. Alla fem informanter besvarade alla nio frågor. I intervjuerna kom det upp bl.a. innebörden av funktionshinder, förhållningssätt och bemötande.

Enligt informanterna kan ett funktionshinder vara både synligt och osynligt d.v.s. fysiskt eller psykiskt. Alla av informanterna lyfte upp att ett funktionshinder är något som hindrar ett barns funktion i någon mån. Det kan vara något som ett barn inte klarar av på samma nivå som andra, något som gör det svårt i vardagen och som de behöver stöd med. Termen funktionshinder uppfattades av en informant som ny, eftersom man tidigare använt ordet handikapp. Termen beskrevs dock som innehållsrik och i sig själv beskrivande. Informant 1 ansåg funktionshinder som: ”..de kan vara va som helst, de kan vara fysiskt, psykiskt att man inte klarar av på samma villkor som andra....de e också väldigt brett..”. Enligt informant 3 är funktionshinder att: ” ..något som hindrar ens funktion, någon som behöver hjälp med anpassning t.ex. ..får ett barn hjälp behöver ett funktionshinder inte vara ett hinder”. Informant 5 utgick ifrån exempel och beskriver funktionshinder såhär:

alltså om man utgår från exempel kan ett funktionshinder kan ju vara att man sitter i en rullstol att man har ett funktionshinder som hindrar en att röra sig fritt.. att man har nåt sinne som inte funkar normalt... o sen finns dom här mera osynliga på de vise som t.ex. autism eller någo sånt hänt eller såna här liknande som man kanske inte ser direkt utanpå ifrån o inte kanske förstår varför dom beter sig på ett visst sett, så de e ju visst också ett funktionshinder, men likaså om inte du kan producera pratet, talet så visst e de ju också ett funktionshinder, så de e ganska brett område egentligen..

Då jag frågade vad barn med funktionshinder har för rättigheter och skyldigheter besvarades frågan enligt många olika synvinklar. Många av informanterna var eniga om att barn med funktionshinder hade samma rättigheter som andra barn. Det togs också upp bland informanterna att barn med funktionshinder har rätt att få vara med i allt som daghemmet erbjuder, det skall enligt behov vara anpassat och de hade rätt att bli integrerade. Man påpekade också att barn med funktionshinder har lagstadgade rättigheter att ta sig fram och att få tillgång till ramp, stora ingångar och liknande hjälpmedel, dock var informanterna eniga om att dessa rättigheter inte alltid beaktas. Informant 2 förklarade att:

nå rättigheter ska de väl ha lika som alla andra, de e lite svårt för samhälle ofta att komma ihåg att de har rättigheter de också, de kan va dyrt att ordna ramper o de kan va de ena o de andra som dom tycker, men de blir i princip att nedvärdera dem som människor då om man inte kan ordna så att dom kan röra sig som alla andra.

Informant 3 beskrev rättigheterna som: ”*att få vara som vilket annat barn som helst*”. Assistentens roll lyftes också upp bland rättigheter, men som endast en del barn med funktionshinder får laglig rätt till. Informant 4 ansåg barn med funktionshinderns rättigheter som så här: ”*..att visst finns de såna situationer som sen e lite extra men så där överlag i alla fall i dagis så tycker ja no att man måst utgå ifrån att alla har samma, att förstås enligt möjligheter men sådär överlag..*”. Informant 3 ansåg att ett barn inte heller skall vara mer än nödvändigt särbehandlad. Då det kom på tal om skyldigheter svarade informant 2: ”*De har skyldigheter att enligt bästa förmåga behandla sina medmänniskor rätt*”. Informant 5 svarade att: ”*ja tycker också de har en skyldighet att försöka själv också att inte alla gör allt för den personen i fråga utan faktiskt vill försöka, att man uppmuntrar till självständighet så långt som möjligt*”.

Vi diskuterade också kring den information de har om funktionshinder och om de eventuellt ha fått information angående funktionshinder på daghemmet. På denna fråga svarade majoriteten av informanterna att de har fått väldigt lite information. En av informanterna ansåg att de hade i form av praktiska grejer fått information angående samvaron med synskadade barn och det i form av

diskussion med de vuxna som var stöd för dessa barn. Två av informanterna önskade ytterligare information om synskador. Informant 2 svarade att de hela tiden lär känna de synskadade barnen de ofta umgås med och att delaktighetsprojektet går ut på för de vuxnas del att hela tiden lära sig nytt. Besök till dessa barn med synskador har också gjorts och då har daghemsbarnen och de synskadade barnen deltagit. ” ..men nu ha vi haft många saker vi ha gjort tillsammans vi ha haft brandbilen o titta på de tillsammans, o vi ha haft vändags fest tillsammans o vi ha blivit inbjudna dit o si på lucia, finlands lucia kom dit o vi ha vari genreps publik åt varandra till vår julfest..”, besvarade informant 2. En annan informant besvarade frågan så här: ” *Ingenting, egentligen.., inte om synskadade..*”.

Det kom även fram att lärare från Arcada hade deltagit på ett av daghemmets personalmöten genom delaktighetsprojektet, Nordplus. Föreläsarna från Arcada gav information i form av en mindre föreläsning samt diskussion i små grupper. Innehållet som togs upp beskrevs av informant 1 som:

nå de va som sagt de här begreppen o sen lite tala vi förstås delaktighet o funktionshinder liksom o va e de ti vara delaktig o sen hade vi lite olika..o nu måst ja riktigt fundera att gick vi in på olika funktionshinder nu e ja inte ens säker på de, men sådär allmänt..vi hade också förhållningssätt lite o att hur de e att vara annorlunda o vårt eget agerande o mötande med andra som har nåt funktionshinder diskutera vi lite i grupp, men som sagt de va en kväll så de va inte så mycket.

En av informanterna tog upp att de hade fått information om teoretiska bitar, men också praktiska tips gällande hur man skall fungera tillsammans med synskadade barn. Det gällde allt vad daghemmet kan göra tillsammans med de synskadade barnen och hur man kan skapa gemensamma rutiner.

Informanter nämnde också att de hade fått delta i Arcadas föreläsningar inom kursen som behandlar funktionshinder. Tre av informanterna sade att fel tidpunkt och brist på personal har begränsat att ta emot all information som erbjudits dem. Informant 1 besvarade:

vi ha faktiskt vari inbjudna till Arcadas kurser i specialpedagogik här på våren, nu tror ja de va bara väldigt få som hade möjlighet att gå dit, men de fanns den möjligheten att gå dit o, de va under arbetstid som vi hade fullt upp i dagisgruppen men, nån va där o de väl de som vi ha haft, förstås finns de ju litteratur här också en del böcker man själv kan läsa om man har intresse..

En av informanterna ansåg att de hade tagit emot all erbjuden information, genom att de hört vad andra i gruppen hade berättat samt med att lyssna på vad stödpersoner till de synskadade barnen

säger och har för önskemål. Informant 4 förklarar intagningen av information så här: ”..de e ju ens eget intresse förstås hurdan information eller hur man tar emot den..” Det som hade tagits upp på Arcadas föreläsningar enligt informanterna var introduktion med ett djupare mål. En av informanterna beskrev: ”*Tourette.., olika funktionshinder, begrepp och sedan mera specifikt in på några funktionshinder*”.

Daghemmet hade enligt en av informanterna inte ännu sökt själv information eftersom det är ett så tidigt skede av delaktighetsprojektet och i och med att daghemmet nyligen startat. Informant 3 var inte säker på ifall daghemmet hade själv sökt information men förklarade att föreståndarna hade sökt. Informant 5 berättade att daghemmet hade sökt information med tanke på synskadade barnen gällande hur de skall beakta varandra, hur mycket de skall gå ur vägen, vad de skall göra, hur man kan leka tillsammans, vilka gemensamma traditioner skall de ha och hur skall samarbetet se ut.

Vid min fråga om kunskapen som de hittills fått hade varit nödvändig, kom det varierande svar. Fyra av informanterna tyckte informationen var nyttig. En av de fyra informanterna upplevde att informationen var nödvändig för att skapa gemenskap och för att vi behöver förstå varandra. Informant 2 som ansåg informationen nödvändig, uttryckte enligt följande:

jag upplever nog att de ha vari jättebra o hela tiden så lär man sig mera o hela tiden vill jag lära mig mera så de ha nog vari jätte intressant...ja kan ju inte prata för dom andra men av varierande grad ska vi säga så finns det en brinnande eld för de här..

Några av informanterna tyckte det var mest introduktion och mycket självklara saker. En informant beskriver så här:

..mycket va egentligen helt självklara saker o ja tror att de va också mycket att få oss själva o fundera på vår roll hur mycket påverkar vi barnen, att har vi rätt o påverka, o va har vi rätt o påverka o lite sån hänt att de va mycket att sätta i gång tankar hos en själv o bedöma sin yrkesmässighet...de e klart de ha vari en bra sak för man blir ju egentligen hemst blind över de man gör så de e lite bra om de kommer nån o man inte e helt av samma åsikt så sätter de ju en genast o fundera o man reagerar då o de e ju bra tycker jag..

Informant 1 tyckte att informationen inte kanske för tillfället var nödvändig för att de inte var så aktuellt i barngruppen hon var, men tyckte att det var bra att reflektera över förhållningssätt till personer med funktionshinder.

Personalens gemensamma kunskap om funktionshinder delade åsikter bland informanterna. En av informanterna anser att teamets gemensamma kunskap angående funktionshinder är bra, eftersom många av personalen hade jobbat en längre tid med barn som är i behov av särskilt stöd. Informant 2 tyckte att intresset finns för frågor kring funktionshinder inom gruppen, men att den för tillfället är varierande hos arbetsteamet. Flera av informanter säger att det finns sådana i gruppen som har mera kunskap om funktionshinder än andra och att man skall utnyttja varandras kunskaper. Informant 2 tyckte också att den gemensamma kunskapen om funktionshinder var en aning bristfällig. Vid frågan ifall de själva ansåg sig ha tillräcklig kunskap om funktionshinder svarade en informant ja, men berättade att utvecklingsbehov om synskador och att vara blind fanns. En av informanterna berättade att hon hade studerat en hel del samt jobbat en hel del med funktionshinder, men aldrig haft ett barn med funktionshinder i en daghemsgrupp förut. Informant 4 tyckte att hon inte har tillräcklig kunskap om just synskadade barn. Informant 2 och 5 ansåg att man aldrig har tillräckligt med kunskap om någonting, informant 5 lyfte fram att kunskap och information om mentala funktionshinder skulle hon räkna som ett utvecklingsbehov åt sig själv. Så här beskrev informant 2: ”..Nä..nä..ja har mycke att lära, ju äldre ja blir så desto större skor har jag så de rymms mera kunskap bara hela tiden, man ser sin egen litenhet ju äldre man blir..”.

På frågan ifall de tror att ökad kunskap om funktionshinder påverkar delaktigheten för barn med funktionshinder, var alla fem informanter eniga om att kunskap påverkar delaktigheten och t.o.m. bidrar till delaktighet. Tre av informanterna besvarade frågan så här:

Informant 1:

...inget kan bli naturligt om man inte liksom möter o har kunskap så de redan gör att saker som man har kunskap om blir så mycket mera naturliga så att de inte känns annorlunda på någo sätt, o de e viktigt med kunskap o att möta barn med funktionshinder..o vi själv, hur vi vuxna bemöter andra med funktionshinder så de speglar av sig på våra barn..

Informant 2:

jo absolut, kunskap är nog grunden till de mesta, de ökar förståelsen och den där empatiska förmågan då o sen helt enkelt kunna bemöta människor på ett sätt som känns bra att inte man trampar i klaveret o gör tåntigheter i onödan bara för att man inte vet

Informant 4:

de tror jag no absolut alltså både för barnens skull o personalens skull att ju mera information barnen har så kan de förstå bättre o ju mera information vi har så kan vi hjälpa barnen att förstå

Frågan om personalen tror att deras egen syn på funktionshinder kan påverka hur daghemsbarnen bemöter barn med funktionshinder, gav enigt svar. Alla informanter var övertygade att personalens syn på funktionshinder påverkar barnens syn och hur de bemöter barn med funktionshinder. Trots att intervjuerna var individuella gav informanterna nästan identiska svar. På följande sätt uttryckte sig informanterna:

Informant 1:

javisst, de e just en av dom viktigaste punkterna i dehär... dom e så skickliga på att känna hur vi vuxna agerar med andra o e de helt naturligt för oss att möta ett barn som är synskada eller har ett lite annorlunda beteendemönster än va man s.k. normalt har o om dom ser att vi bemöter dom helt okej o snabbt ser dom att dehär är helt vanliga människor liksom, men på nåt sätt barn känner av sig så väldigt mycke, så de e viktigt att vi tänker själv o de betyder inte att vi inte själv också kan känna att de e lite jobbit att möta en med annorlunda beteendemönster men försöka i alla fall möta naturligt..

Informant 2: *”jo, de gör de nog jo, vi e ju liksom en spegel, barnen lär ju sig av oss, om vi betar oss på ett nervärderande sett t.ex. så sir ju barnen att de e sådär man ska göra o så gör de lika..”*

Informant 3: *”Ja menar så länge vi kan vara goda förebilder då det gäller funktionshinder, lär barnen hur man ska vara och hur man ska göra, de handlar ju om att ta hänsyn”.*

Informant 5:

..alltså de e klart för man e ju deras förebild o vi måst ju vara ganska objektiva på de vise, vi kan ju inte ta parti varken hit eller dit utan alla ska behandlas lika, o om vi har mycket fördomar o såhär ser ner på, så barnen dom gör som du gör inte som du säger, de e ju så, man måst ju vara en förebild själv... de e helt klart att de återspeglar sig, du ger ju modellen åt dom, hur man handskas med de, tar du de naturligt så tar dom de också o oftast så barn har ju inga fördomar utan vi lär ju dom nog..de e inlärt..

En av informanterna berättade också om ett exempel då en förälder kom och söka sitt barn från daghem. Flickan med det synliga funktionshindret lekte utan problem tillsammans med den andra flickan, som just skulle åka hem. Då föräldern kom och söka sin dotter började flickan med synligt funktionshinder prata med mamman och hennes barn i tamburen. Enligt informanten visste inte mamman hur hon skulle prata med flickan med funktionshindret och började stamma och fly situationen, vilket hennes dotter snappade upp. Nästa dag kunde informanten se att den andra flickan snappat upp föräldrarnas reaktion med att hon visade ett avvikande beteende mot flickan som hade funktionshinder.

På frågan ifall personalen tyckte att barn kan uppfatta personalens förhållningssätt till personer med funktionshinder, hade informanterna även här en gemensam åsikt. Informanterna svarade att barnen tar efter vuxnas beteendemönster eller om man uttrycker speciella känslor. Enligt informanterna märker barn på vuxna om de pratar om funktionshinder på ett negativt sätt, om man t.ex. inte ser

barnen med funktionshinder utan går runt dem. Informanterna säger att barnen snappar upp väldigt lätt och märker på vilket sätt man pratar till barn med funktionshinder. Informanterna förklarade också att man behöver helt enkelt inte fästa så stor uppmärksamhet på deras hinder, utan förhålla sig naturligt. ”..e man fördömande så ser de o märker de förstås..”, förklarade informant 3. Två av informanterna svarade så här:

Informant 2:

jo..de skiner nog igenom, barnen liksom läser ju sina föräldrars ansikten också före de ens hunnit blinka att ha de fallit o stött sig o föräldern haijar till så ha barnet ren hunnit läsa i ansikte att e de här en farlig grej eller va de inte så farligt o så reagerar barnen på hur föräldern ha reagera istället för att kanske reagera på smärtan, o de e före man själv hinner fundera på saken så ja tror nog de återspeglar sig på de här sättet..på ansiktet o hur man bara själv gör, e man en dålig eller en bra förebild för dom apar ju efter, de e så barn lär sig att de apar efter..

Informant 5:

..alltså tar du avstånd t.ex. hur du pratar med dom, i ditt sätt alltså , hur.. du pratar ju med kroppen o med ansiktsuttryck o röst/ tonläge o sån hänt, dom uppfattar allt sådant o kan tolka de, dom har såna otroliga känsel spröten barn..

Informanterna var överrens om att man mest diskuterat funktionshinder med daghemsbarnen genom barnets egna frågor över vad de har sett eller hört. En av informanterna säger att det har kommit mycket och konkreta frågor av barnen med att de har varit aktivt i kontakt med synskadade barn. En annan av informanterna berättade att det är mera äldsta barnen som diskuterat saken och då har de funderat på konkreta saker som barnen själva iakttagit om synskadade. Informant 2 säger att barnen också märkt att de synskadade barnen också är barn som vill leka och rutscha som alla andra barn. De behöver bara, enligt informanten: ”*låna någon annans ögon*”. Enligt informant 1 har diskussionerna bl.a. lett till diskussion främst om synskada, att vara annorlunda eller hur det är att gå med käpp. Informant 3 säger så här: ”..vi ha lite tagit upp genom att de själv fått prova..”.

Informant 1 svarade så här:

..kanske nån litteratur ha de kommit kanske.. om nån som kanske sitter i rullstol eller nånting sånt att de blir bara då för stunden då liksom att man diskuterar kring det men dehär att vara synskadad så ha ju kommit upp alltid då o då med barnen..

En annan av informanterna berättade om ett exempel om en av pojkarna som hade en sjukdom som gjorde att hans ben vek undan när han gick. Då kom en från personalen på att kalla hans ben för dom ”tassiga benen” som hade en egen vilja. Alltid då det hände att pojken föll var det de ”tassiga benen” med egna viljan som fällde honom, vilket gjorde att barnen förstod honom och hindret bättre. På det sättet kunde också humorn kopplas in på ett bra sätt menade informanten.

Informanterna hade en aning delade åsikter angående hur de ser på barn med funktionshinder i daghemsmiljö. Några av informanterna tyckte att barn med funktionshinder i daghemsmiljö är en mycket bra sak. Informant 4 beskriver:

..ja tycker nog att just integration eller va de nu för tiden heter så, de e en jätte bra grej för då ser man o då lär man känna de i barndomen ren för man e sen så rädd för de att ja tror de e de som e grejen me just alla fördomar o sånt för de e bara rädsla som de e, så ja tycker nog de e bra, o de absolut ger mycket till gruppen om personalen kan förhålla sig rätt till de..

Informant 2 uttrycker att det är positivt och ökar förståelsen hos alla, man måste söka nya praktiska lösningar, och sade: *”det är en sak att läsa i bok men en annan sak att lära sig i praktiken”*.

Informant 1 beskriver frågan så här: *”..ja tycker helt klart att barn med funktionshinder ska vara i en vanlig dagismiljö om dom klarar av de o om de e bra för dom..”*. Informanterna tyckte att i en grupp behöver ett barn med funktionshinder inte ta från gruppen utan kan även ge någonting. En av informanterna gav ett exempel om en flicka med Down syndrom. Flickan med Down syndrom hade även talsvårigheter och pratade ”babyspråk” som de andra barnen kallade det, personalen förklarade att det är hennes röst och förklarade att vi alla hade olika röster. Barnen fick sedan turvis prata medan resten av barnen höll ögonen fast och då märkte de att alla hade olika röster och uttryckte ord annorlunda och de förstod att ”babyspråket” var hennes språk.

Några av informanterna kände att det tillika även krävs mer av personalen. Informant 5 förklarade att man måste beakta att det kräver mera tid, huruvida resurserna räcker till, huruvida personalen orkar och huruvida man får assistent? Informanten fortsätter med att i dagens läge har dessa barn inte lätt och förklarar: *”..ja tror de där också är mycket en inställningsfråga, e du själv stressad o inte mår bra så då tar den ju din tid då sir man de på de vise såklart, att e de då en belastning eller va e de, tyvärr..”*.

7.2 Personalens uppfattningar om delaktighet

Inom delaktighets tema ställde jag allt som allt sju frågor som alla informanterna besvarade. I frågorna togs upp bl.a. delaktighetsbegreppet, hur man ser att barn är delaktigt samt ifall det är en skillnad i delaktigheten för barn med funktionshinder.

Första frågan jag ställde var att vad delaktighet betyder för dem. Informanterna var alla eniga om att delaktighet berör alla. Informanterna sade att delaktighet är att ta del av någonting och att man blir

hörd, och berör en individ, en grupp och en instans. Två informanter tyckte att delaktigheten berör personalens arbete sinsemellan samt att barnen leker sinsemellan. Informant 3 ansåg såhär:

viktigt att vi har en gemenskap inom vår grupp och sedan hitta en gemenskap med hela dagiset som grupp, delaktighet betyder att alla är individer i en grupp o alla är lika viktiga o att man ska vara öppen o ärlig o behandla alla lika.

För informant 1 betyder delaktighet att alla möts på samma villkor och att alla skall vara på samma nivå. Informant 2 beskriver delaktighet så här:

när de gäller personalen o barnen så upplever jag att är man delaktig så har man möjlighet att påverka o man får känna sig viktig o där kommer ju också den här empatin in o förståelsen

Enligt informant 5 kan man se att ett barn är delaktigt, genom att man bekräftar dem varje dag, visar att de är en viktig del av gruppen, att man ger en chans åt alla t.ex. med att ställa frågor som berör alla och alla kan svara på. Två informanter tycker att ett barn som är delaktigt har möjlighet att vara med och påverka beslut, så här förklarar informanterna:

Informant 1:

ja tänker barns möjlighet att vara med o besluta överhuvudtaget..att va e den gyllene mellanvägen att ha barn delaktiga, hur e barn delaktiga i en t.ex. samling som e sådär ganska vanliga inom dagvården, e de vuxna som pratar o barn lyssnar eller hur mycket kan man ge tid åt dom att vara delaktig med sina åsikter, för orkar andra barn lyssna sen om man har väldigt stor grupp o.. ja tycker de e viktigt att reflektera över de när man jobbar med barn, barns delaktighet i vardagen o va de vill göra..

Informant 4:

nå att de som för mig e viktigt så e de att barnet själv känner att den får göra sina egna val att barnet får hjälpa till o välja liksom vad vi skall göra o liksom ordning å sånt hänt o visst har vi våra rutiner men att barnet själv känner att den har nåt o säga att man inte bara går efter vad tanterna säger

Informant 3 säger att det är viktig att barn med funktionshinder är lika delaktigt som alla andra barn men att det krävs kanske lite mer planering att få med, men att utgå ifrån att alla är jämställda och skall få göra allting inom verksamheten. Informant 2 beskriver ett delaktigt barn som:

ja tänker nog genast på hur ögonen skiner o barnet faktiskt är glatt med i nånting o man bara sir hur de suger in information o kommer med idéer t.ex. lika väl kan ju ett barn med funktionshinder bara suga in sig information, de beror ju så på vad de där funktionshindret e men lika delaktiga så kan dom vara som nån annan, på olika sätt..

Informant 3 uttrycker sig enligt följande: *”Ett delaktigt barn är ett lyckligt barn”*.

Enligt flera informanter är ett barn inte delaktigt då barnet inte får vara med och påverka själv, utan någon annan styr. Informant 3 beskriver:

om man tänker på vad ett icke delaktigt barn är om man är utanför, om man är ut stängd, om man är mobbad, retad, va som helst, men vi försöker ju hela tiden förebygga de där och alla skall vara kompisar med alla o vi pratar ofta med barnen om det också att man ska inte lämna någon utanför

Informanten tillägger att man märker att ett barn inte är delaktigt genom att man ser att barnet är ledsen och anser i sådana fall att det är personalen uppgift att aktivera dessa barn. En av

informerarna berättade om ett exempel om en flicka som hade svårt att kommunicera, vilket gjorde att hennes delaktighet begränsades med de andra barnen. Leken gick på sådan nivå att barnet inte kunde delta. Informant 4 tycker att ett barn inte är delaktigt och beskriver så här:

nå de finns ju alltid dom här tysta barnen, i varje grupp finns de dom barnen som då kanske väljer...att inte..att dom inte vågar prata eller dom vet inte va dom ska säga att dom bara sitter o väntar på att då kompisarna säger att nu gör vi såhär eller att nån av oss vuxna kommer o säger att nu ska vi vet du göra på de här vise, men där är de igen fast i personalen tycker jag att man måst försöka aktivera dom på någo vis

Informant 2 säger att man ser att ett barn inte är delaktigt då de inte får vara med och leka och blir utstött, då behövs enligt informanten empati av vuxna för att kunna få vara med. Informant 1 beskriver ett icke delaktigt barn så här:

..att dom inte e med o påverkar själv utan de e kanske nån annan som styr på nåt sätt o hjälper för mycket..o också att hitta barn som har svåra funktionshinder där dom kan möta med andra o vara på nåt sätt lite på samma villkor att hitta dom där rätta forumet för de, att de inte e så att man väljer en sysselsättning som dom inte bara kan vara med på samma villkor, dom kan kanske inte alltid vara med, men att man försöker ändå att de här är din grej att alla blir hörda o alla för på nåt sätt lysa, att de inte e de här funktionshindret som blir de där viktigaste när vi möter andra utan de e den här mänskan bakom de där funktionshindret

För att få barn med funktionshinder delaktig i planerade aktiviteter och i barnets egna lekar hade informanterna dels lika åsikter. Informant 3 svarade så här: ” *alla skall få vara med, man får ju anpassa de enligt funktionshinder*”. Informant 2 tycker att man kan få barn delaktiga i aktiviteter genom att locka, dela in i små grupper var vuxna fungerar som stöd, samt att hålla en dialog med barnen. Informanten anser även att man skall beakta att miljön är anpassad för en möjlig lek då man försöker få barn med funktionshinder delaktig i daghemsbarnens egna lekar, t.ex. om ett barn med hörselskada kan ha möjlighet till en lek ifall omgivningen dämpar ljud eller att man använder material som dämpar ljud. Informant 4 berättade att de hade haft personliga assistenter som har hjälpt barnen vid behov i planerade aktiviteter. Informant 4 poängterar också att den egna inställningen och förhållningssättet att man är öppen och behandlar alla barnen lika är betydande för att få ett barn delaktigt i barnens egna lekar. Informant 4 nämner ytterligare att det är lättare att få barnen delaktiga genom att dela dem in i mindre grupper. Många av informanterna hade lyft upp betydelsen av att stöda det utstötta barnet och att man genom vuxet stöd kan få barnet på någon nivå delaktigt. Informant 2 tycker att man dessutom kunde i smågrupperna berätta för barnen varför man delar in barnen i grupper. Informanten anser att det skulle öka förståelse för både föräldrar och barn ifall daghemmets övriga föräldrar skulle veta om ett barns funktionshinder.

Informerarna är alla eniga om att de funderar extra på barn med funktionshinderns tillgänglighet vid ett planeringstillfälle vid behov. Då har man funderat över hur man kan anpassa en utflykt och vilka är uppgift fördelningarna och vem gör vad. Informant 2 säger att vid behov funderar de på

växelverkan, vad barnen får utav aktiviteten och vad som för barnen skulle vara givande och roligt. Informanten berättade också att de funderar vad barn med funktionshinder kan lära andra barn och vad andra barn kan lära barn med funktionshinder. Informant 3 tog upp också vikten i att man också måste fundera på vad man kan göra och vem som kan göra vad.

De flesta tyckte att det var skillnad i delaktigheten beroende på vilken typ av funktionshinder man har. Informant 4 förklarade genom ett exempel: ”..att om en pojke med Aspberger får kraftiga raseriutbrott kan man inte ha honom i en samlings för andra barnens bästa..”, men informanten anser att man dock måste utgå ifrån att vilka svårigheter man än har så har man lika mycket rätt att vara med i vår vardag. Informant 5 förklarade skillnaden så här: ”Jo, om du inte kan använda dina ben kan du inte hoppa hopprep...” och fortsatte såhär:

de e mera dom här osynliga så att hur betar man sig i en grupp de här sociala kan va jätte svårt för vissa, va e dom här reglerna, normerna, så hänt som kan va svåra att förstå för dom andra, varför dom gör på ett visst sätt varför dom biter, varför dom slår ibland..nu e de ju skillnad på funktionshindret o hur dom kan delta o i va dom kan delta..med allt våld blir de ju på de vise, inte kan du ju låta vara med i en fri lek om du e rädd att ett barn skadar nån annan, då måst man ju ha under uppsikt hela tiden o ..att dom här sociala reglerna e inte klara hur man ska va, så visst e de ju skillnad på också va man kan, i o med att alla andra barn har ju rätt till sin lek o sin utveckling på sin nivå, så nu e de en balansgång..

Informant 2 svarade enligt följande:

ja tror nog de e skillnader, de beror ju på vilket typs funktionshinder de e o så beror de no mycket på hurudan assistent eller stödperson den här funktionshindrade har, om de i en aktiv utåtriktad mänska eller en som bara gör sitt jobb o har en sån inställning att man gör bara de man måst o inte någo mera.

Informant 3 förklarar på detta sätt:

förstås, e man..har man inte en stor rörelseförmåga kan man inte kanske vara med o modellera o då får man göra någo annat, o e de nån som inte förstår så bra så får man va med om praktiska grejer..de e svårt att säga, jo förstås e de skillnad, helt sådär fysiskt o säkert psykiskt också..

Den sista frågan som ställdes var hur personalen kan fortsätta jobba med delaktighetsfrämjande förhållningssätt på daghemmet. Informanterna hade under denna fråga delvis samma åsikt. Två av informanterna önskade mera samarbete mellan daghemmet och stödpersonerna för de synskadade barnen. Fyra av informanterna önskade mera kunskap och skolningar på olika områden. Tre av informanterna ville fortsätta diskussionerna kring delaktighetsprojektet. Informant 4 tyckte att det var en god idé att ha öppna föreläsningar på Arcada, trots att det har varit svårt att anpassa tiden. Informant 5 vill att man i framtiden funderar hur och när det ordnas skolning. Informanten ansåg överlag att kursutbudet och kursorganiserande kunde ses över, den resurs som de har idag är bra så länge de inte har några svårare fall. Informant 2 önskar att jobba vidare med att ha möten tillsammans samt att vuxna träffas och diskuterar visioner och fångar traditioner.

Viktigaste resultaten som framkom var att delaktighet ökar ju mer kunskap daghemspersonalen har. Märkbart var att personalens egen kunskap och teamets gemensamma kunskap ansågs som bristfällig, men resultatet visade tillika att personalen ville ha fortbildning gällande funktionshinder.

8 ANALYS AV RESULTATET

Jag har valt att analysera min undersökning enligt riktlinjerna för innehållsanalys (se kap.6.3). Jag har delat upp analysen i tre underrubriker, funktionshinder och förhållningssätt, delaktighet och tillgänglighet samt lagstadgade rättigheter. Dessa rubriker har jag valt eftersom dessa ämnen var det mest centrala ämnen som kom upp i intervjudiskussionerna.

8.1 Funktionshinder och förhållningssätt

Alla intervjuade informanter var eniga om att funktionshinder är någonting som hindrar ett barns funktion på något sätt. På samma sätt beskriver Gotthard (2002 s. 9) att funktionshinder är en skada som sätter gränser när en person utför vissa saker. Skadan kan både vara medfödd eller någonting en person fått senare under livet t.ex. genom sjukdom eller olycka.

Det framkommer i resultatet från min studie att informanterna är eniga om att, ju högre grad av kunskap de hade om funktionshinder, desto större möjlighet hade barn med funktionshinder till ökad delaktighet. I resultatet visar det också att man genom ökad kunskap om funktionshinder fick ökad förståelse, man förhöll sig mera naturligt och det ökade den empatiska förmågan. Man kan tolka att informanterna har kommit fram till samma resultat som Gotthard (2002), eftersom han menade att det är genom förändrade lagar och regler som småningom har ändrat på människors förhållningssätt till personer med funktionshinder. Gotthard ansåg att dessa lagar och regler blivit formade efter människor som stått nära personer med olika funktionshinder. Med detta kan man få fram, att om man har en bred kunskap om deras hinder samt känner deras sätt att tänka och se på saker har man en mera positiv inställning till personer med funktionshinder. Mitt resultat stämmer även överens med vad Pramling Samuelsson och Sheridan (2003) skriver om. De menar att kunna tolka barns perspektiv måste man ha kunskap om och vara lyhörd för barnens uttryck och de sammanhang barnen ingår i. Mitt resultat stämmer också med franska forskarna Giamis, Assouly-Piquets Berthiers (1988) resultat från de forskningar de gjorde angående människors olika tankefigurer gällande personer med funktionshinder. De kom fram till att människor som inte alls var berörda av personer med funktionshinder tänkte främst barn med funktionshinder som ”missfoster” och som ”det sjuka barnet”. Man kan alltså utav detta tolka att de som inte hade någon erfarenhet eller kunskap av funktionshinder och därför har denna tankefigur, eftersom föräldrar med funktionshindrat barn såg sitt barn som det extraordinära barnet som hade speciella kvaliteter och

som föräldrarna var extra lyckliga över. Visserligen såg föräldrar som hade barn med funktionshinder och som var långvariga perioder på sjukhus som ”det sjuka barnet”, men an efter sjukhus besöken minskade, såg föräldrarna barnet som det ”normala barnet”.

Fastän informanterna var eniga om att ökad kunskap om funktionshinder kan öka delaktigheten för barn med funktionshinder, visade resultatet att de inte hade sökt själva information trots att de tyckte att de varken hade tillräckligt eller hade fått tillräcklig information om funktionshinder. Att själv söka kunskap kan även betyda att man själv tar reda på utvecklingsbehov t.ex. genom litteratur. Det framkom även klart och tydligt att informanterna önskade mera fortbildning i området men trots detta inte heller sökt själva mera information i form av handledning eller utbildning. En aning motstridigt enligt min åsikt är att även en del av informanterna ansåg den gemensamma kunskapen om funktionshinder som aningen bristfällig och ojämnt fördelat samtidigt som majoriteten tyckte att de inte hade tillräckligt kunskap om funktionshinder. Tillika var alla ändå eniga om att delaktigheten ökar för ett funktionshindrat barn ifall personalen har tillräckligt med kunskap om funktionshinder. Molin (2004) lyfter även fram interaktionen som en delaktighetsform. Mitt resultat stämmer även överens med vad Molin kommit fram med. Enligt Molin skulle delaktighet innehålla den ömsesidighet som äger rum i socialt sammanhang, d.v.s. den information, kunskap och mönster man lär sig av varandra i sociala sammanhang. Det krävs ett givande och tagande av handlingar från personen i fråga och från dennes omgivning.

Resultatet visar att informanterna ansåg sig själva som förebilder åt barnen och att deras egna förhållningssätt till funktionshinder därför avspeglades på barnen. Resultatet överrensstämmer med vad den danske pedagogen Lene Lind anser. Lind menar att barn alltid reagerar s.k. normalt på både de levnadsvillkor och samspel vi vuxna erbjuder dem (se Kinge 2000). Med detta framkommer att barn förhåller sig av naturen naturligt till sina medmänniskor men det är den förebild vi ger barnen som justerar deras förhållningssätt. Resultatet får även stöd av det som Ytterhus (2003) kommit fram till. Ytterhus beskriver att barn upptäcker världen genom att undersöka och utforska både sig själva, andra människor och sin omgivning.

Vilken bild vuxna ger åt barnen kan även påverkas som en kedjereaktion från högre instanser. Resultatet i studien stämmer överens med Bronfenbrenners ekologiska miljömodeller (se Paquette & Ryan 2001). Bronfenbrenner tar upp i sina ekologiska miljömodeller ett schema hur t.ex. riksdagens beslut påverkar indirekt på den enskilda individen i sin ständiga utveckling. Bronfenbrenner menar att genom de värden och politiska åsikter som råder och aktuella

lagstiftningar, påverkas lägre instanser som i sin tur påverkar ytterligare lägre instanser och som i sin tur påverkar på individen. På samma sätt kan även individen påverka sin ställning, att från lägre instanser börja påverka dem, som i sin tur påverkar på högre instanser. Ifall t.ex. en ny lagstiftning säger att ett daghem inte har en laglig skyldighet att se till att daghemmet har en tillgänglig miljö för barn med funktionshinder, påverkar det sättet man ser på funktionshinder indirekt. Det ges nya riktlinjer från lägre instanser hur man skall göra på ett daghem och daghemmen lyder under dessa. Barn med funktionshinder har alltså ingen möjlighet att vara delaktiga i denna miljö och man ser automatiskt från högre makter ett negativt synsätt till personer med funktionshinder. Således blir de synsätt och åsikter om funktionshinder formade från högre instanser ner till individerna. Resultatet i min studie kan också kopplas ihop med vad omsorgsminister Paula Risikko uttalade sig om i samband med det handikappolitiska programmet (2010). Risikko anser att attityder ofta handlar om hur barn lär sig och vilka attityder vuxna fortplantar i dem. (Se Social- och hälsovårdsministeriet 2010)

Resultatet i studien visar att informanterna ser både positivt och negativt på att ha barn med funktionshinder i daghemsgruppen. Schutz (Se Gustavsson 2004) menar att människor upplever eller erfar omvärlden antingen som bekant eller som främmande. Upplevs omvärlden som främmande är det även därmed problematiskt anser Schutz. Enligt Schutz består det som vi upplever som problematiskt av att vi inte vet vad vi ska vänta oss av det och därför inte vet hur vi skall förhålla oss till det. Jag kan även se kopplingen av det som resultatet visar och vad Schutz tagit fram. De som såg mera negativt på barn med funktionshinder i daghemsgruppen upplevde det även som problematiskt.

8.2 Delaktighet och tillgänglighet

I tidigare forskning (se kap.2) framkom det att delaktighet associeras med att få vara med och bestämma (Eriksson 2007), autonomi samt interaktion (Eriksson 2006). Samma sak kunde jag även se i resultatet från min studie. I resultatet framkommer att mötas på samma villkor, att bekräfta barnen, möjlighet att påverka och göra egna val kunde kopplas ihop med innebörden av delaktighet. Resultatet stämmer således dels överens med vad resultatet visar i de tidigare forskningarna. En informant kopplade ihop känslor med delaktighet och associerade ett lyckligt och glatt barn med att vara delaktigt och ett barn som är ledsen som inte delaktigt. Detta synsätt tycker jag att är intressant och många gånger stämmer överens med de erfarenheter jag också har haft av att jobba

med barn. Man kan även se att informanten hade samma tankar som Antonovsky (1991) eftersom han betonade att människan skall ha en känsla av sammanhang (KASAM) för att känna sig delaktig. Resultatet stämmer överens även med WHO (2001) som anser att delaktighet är ett begrepp som är hälsorelaterat.

Däremot associerade ingen av informanterna begreppet interaktion med delaktighet. I resultatet framkom dock att informanterna ansåg att samspel människor emellan hör till delaktighet, men informanterna använde sig inte av själva begreppet interaktion. Resultatet visar att daghemmet är en naturlig miljö för barn med funktionshinder, eftersom de där får vara tillsammans med andra barn. Resultatet i min studie stämmer också vad Molin (2004) tagit upp. Molin beskriver att genom det vardagliga samspelet med andra tillges kontinuerligt en informell tillhörighet, d.v.s. att man får en subjektiv känsla av att man är accepterad. Molin menar också att delaktighet kan vara antingen ett aktivt eller passivt agerande och att man därför pratar om interaktion som en delaktighetsform.

Enligt resultatet behöver ett utstött barn extra stöd av vuxna för att bli delaktig igen och att man genom att anpassa leken eller aktiviteten kan göra barnet delaktigt. Några informanter nämnde även mindre grupper för att vuxna kan påverka barns delaktighet i planerade verksamheter. Resultatet att barn behöver extra stöd för att bli delaktig stämmer på det som Pramling Samuelsson & Sheridan (2003) tar upp. De menar att om en vuxen ska kunna påverka barns delaktighet måste de vuxna se världen med barnets ögon och ta barnets perspektiv. Att tolka barns perspektiv är även fråga om att ha kunskap om och vara lyhörd för barnets uttryck och de sammanhang som barn ingår i. Pramling Samuelsson & Sheridan menar att vuxna kan lyssna och tolka barn och barns åsikter kan föras fram av vuxna, men att barn skall aktivt kunna påverka sin situation förutsätts att de är delaktiga och att deras agerande tas på allvar. Jag håller med Pramling Samuelsson & Sheridan att en vuxen måste förstå barnet för att kunna hjälpa det. Jag stöder även informanternas sätt att dela barnen i mindre grupper, eftersom jag anser att barnen syns bättre i mindre grupper och de vuxna kan därför förstå och sätta sig in i barnets tankegångar på ett bättre sätt.

Resultatet i min studie visar att man tror att det är en skillnad i delaktigheten beroende på vilket funktionshinder man har. Resultatet stämmer på vad man har funnit i tidigare forskning. I tidigare gjorda forskning (se Almqvist et al. 2004) har man också kommit fram till att det finns små skillnader i upplevd delaktighet för personer med olika typ och även grad av funktionshinder.

Mitt resultat visar att man genom att anpassa miljön enligt barnets behov försöker få barn delaktiga i daghemmet. Enligt resultatet är tillgängligheten en faktor som informanterna tänker på efter behov. Det kan vara svårt att förstå vad informanterna menar med behov. När är behovet så stort att det behövs funderas extra på tillgängligheten? Vikten av tillgänglighet då det gäller att vara delaktig tas upp av bl.a. Wach (2000). Resultatet som jag i min studie har fått passar dels in på vad Wach tar upp. Wach anser att daghemmet kan vara en nisch, alltså ett ställe var människan kommer i kontakt med omgivande miljön. Enligt nischteorin och Wach är miljöns egentliga tillgänglighet och personen i frågas upplevelser av miljöns tillgänglighet som bidrar till vilken grad av delaktighet personen i fråga känner. Resultatet passar alltså inte in på Wachs nischteori med tanke på att informanterna inte tar upp aspekten hur själva personen i fråga upplever miljöns tillgänglighet.

Ytterhus (2003) anser att för att kunna gå med i en pågående lek måste barnet se vad som pågår. Detta kan dock ibland vara ett hinder för att delta med tanke på barn med funktionshinder, eftersom de inte kan uppfatta lika lätt alla signaler som finns omkring oss. Buytendijk (Se Ytterhus 2003) uttrycker sig att gå in i en pågående lek är som att knuffa till lekens pendel o hålla kvar rytmen. Enligt resultatet kan personalen ibland hjälpa ett utstött barn in i leken genom att hitta på vad barnet kan vara i leken. Daghemspersonalen hjälper således ett funktionshindrat barn att knuffa till lekens pendel utan att rytmen avbryts, vilket kanske kunde ha varit en utmaning för barnet med funktionshinder.

8.3 Lagstadgade rättigheter

I resultatet kom även lagstadgade rättigheter upp. Enligt resultatet skall barn med funktionshinder ha rätt att vara som vilket annat barn som helst och ha rätt till en tillgänglig omgivning, men att samhället har en tendens att ibland glömma bort dem. Resultatet visade även att laglig rätt till assistent inte alltid är enkel. Mitt resultat håller med lagstiftningen i Finland. I Lagen om service och stöd på grund av handikapp sägs det att personer med funktionshinder ska ha möjlighet att leva och vara verksamma som jämbördiga medlemmar i samhället. Det är enligt lagen kommunens skyldighet att se till att förebygga och undanröja hinder och att se till att stöd och tjänster ordnas. Följs inte dessa lagar korrekt är det personer med funktionshinder som lider. Enligt lagen om service och stöd på grund av handikapp har ett barn rätt till personlig assistent ifall funktionshindret ställer till svårigheter så att barnet inte själv klarar av de funktioner som hör till normal livsföring. Lagen säger även att kommunen som barnet bor i inte har någon skyldighet att ordna personlig

assistent ifall barnet får tillräckligt omsorg som tryggas genom åtgärder inom öppna vården. Dessa lagliga utlåtanden blir således tolknings frågor ifall ett specifikt barn har rätt till personlig assistans eller inte. Resultatet överensstämmer även på vad FN:s konvention om funktionshindrade personers rättigheter säger (2006). Enligt konventionen skall ett barn med funktionshinder ha samma rättigheter och friheter som vilket annat barn som helst. Resultatet hittar stöd även i vad Imms (2008) kommit fram till. Imms undersökte miljöns påverkan på delaktighet och i hennes resultat framkom att de faktorer som mest uppkom som hinder var sociala attityder och den fysiska omgivningen. Även Verdonschot et al. (2009) hittade i deras forskning att miljöfaktorer som brist på transport och känslan av att inte vara accepterad påverkar negativt på delaktigheten. Mitt resultat stämmer således även in på vad Verdonschot et al. kommit fram till. Resultatet stämmer också överens med vad Kimpimäki skriver om. Kimpimäki från social- och hälsovårdsministeriet anser att viss organisering lämnas automatiskt på personer med funktionshinder. Ifall inte personen i fråga kommer fram någonstans anses orsaken vara funktionshindret, inte det att man inte har undanröjt hinder i samhället. (Se Moilanen 2009).

9 AVSLUTANDE DISKUSSION

Mitt mål var att få en uppfattning över hur daghemspersonalens kunskap om funktionshinder för tillfället var, vilka styrkor eller brister där fanns. Samtidigt ville jag veta ifall en ökad kunskap om funktionshinder kan bidra till ökad delaktighet och förståelse för barn med funktionshinder. Jag upplever att jag har nått mitt syfte och fått svar på mina frågeställningar. Informanterna kom med värdefulla åsikter, erfarenheter och argument som stöder att ökad kunskap i någon mån ökar delaktigheten för barn med funktionshinder. Resultatet svarade även på frågan om hur mycket kunskap daghemspersonalen har om funktionshinder och att den ansågs som aningen bristfällig. Ämnet jag valde ger en arbetslivsrelevans som socionomer direkt kan ha nytta av, eftersom många socionomer väljer att jobba på daghem. Förutom att jag kritiskt läst igenom studien hade jag även en utomstående att läsa igenom min studie och kolla upp de resultat och slutsatser jag kommit fram med.

Jag var mycket överraskad att informanterna hade många gånger rätt liknande svar i intervjuerna. Informanterna fick läsa frågorna först i rummet där intervjun gjordes innan intervjun sattes igång så de kunde inte veta frågorna på förhand. Fem informanter anser jag att var ett passligt antal, eftersom daghemmet inte har så många anställda och därför utgör fem informanter en stor del av hela daghemmet. Eftersom jag valde att intervjua fem informanter, vilket utgör majoriteten av daghemspersonalen, som dessutom hade rätt långa arbetserfarenheter och ytterligare i många frågor gav samma svar, ökar validiteten. En informant var inte behörig att jobba med barn men jag ansåg att med den erfarenhet hon hade samlat på sig borde hon ha godtagbara svar att komma med i intervjun. Hennes svar avvek inte från de övrigas svar på ett märkbart sätt, utan gav däremot värdefulla åsikter.

Att använda mig av öppna individuella temaintervjuer anser jag som nödvändigt i min studie. Redan på grund av den vinklingen jag hade på arbetet men också därför att jag fick personalens egna funderingar och fick en blick i hur förhållningssättet inom dagvården är till barn med funktionshinder. Jag fick fram de åsikter som råder ute på fältet och inte enbart de som står i aktuell litteratur. Dessutom kunde man tack vare intervjuerna jämföra skillnader och likheter i det som råder ute på fältet och det som står i litteraturen.

Med tanke på validiteten anser jag att mina resultat från intervjuerna stämmer ganska långt överens vad de tidigare forskningar jag valt ut kommit fram till och vad som står i den teoretiska grunden som jag hittat. Jag upplevde dock att mitt ämnesval eller framför allt den vinklingen jag hade, gjorde det i början svårt att hitta exakt passande forskningar och teoretiska grunder. Genom att läsa mig vidare in på ämnet hittade jag till slut mycket litteratur samt forskningar som stämde överens med mitt ämnesval. Att kritiskt välja ut de bästa materialen var en annan utmaning. I mitt examensarbete har jag använt mig både av svensk, finsk och engelskspråkig litteratur. Jag valde till slut endast rätt ny litteratur förutom vissa relevanta äldre teorier, som jag ansåg att ännu idag bidrar med nyttig kunskap. Jag tycker dock att både den äldre och den färskare informationen från litteraturen stämmer överens med teoretiska grunden, de tidigare forskningar och mitt resultat i studien.

De tidigare forskningar jag hittat har jag varit nöjd med. Forskningarna är alla rätt nya, så man får färsk fakta, vilket gör att mitt examensarbete går att koppla till viss mån ihop med tidigare forskningar jag hittat eftersom min forskning har skett under lika värderingar och händelser i samhället. Min forskning är jämfört med de flesta tidigare forskningar en mindre forskning som koncentrerat sig specifikt på ett daghem.

Reliabiliteten i min studie stärks med tanke på att jag använde mig av bandspelare och har skrivit ordagrant ner vad informanterna har sagt. Att jag genom att reagera på ett visst sätt i intervjukedet har jag kunnat påverka på informanternas svar. Ofta sker detta i så fall rätt automatiskt och man kanske inte märker hur man reagerar. Trots detta har jag försökt vara väldigt mån om att inte vissa några speciella reaktioner på svaren jag fått i intervjun. Informanterna kan även medvetet justera sina svar med tanke på att de vet att svaren kommer att användas till en studie som vem som helst kan läsa. Jag anser dock att resultatet i min studie är reliabla i dessa avseenden eftersom tidigare forskningar och teoretiker kommit fram till liknande resultat som min studie visar på.

Mitt resultat är inte generaliserbart till andra enheter eftersom jag endast har intervjuat ett daghem. För att resultatet skulle gå att generalisera skulle jag ha behövt intervju många daghem och dessutom gärna på olika orter och således få ett större antal informanter. På ett annat daghem är också erfarenheterna med barn som har funktionshinder olika för att inte tala om vilken allmän atmosfär som råder på arbetsplatsen och som kan påverka på personalens förhållningssätt samt kunskap om funktionshinder.

Mitt förslag på fortsatt forskning är att jämföra ett eller flera daghem på landsbygden med ett eller flera daghem i någon stad och se vilka skillnader det kan finnas med att forska i om ökad kunskap om funktionshinder kan bidra till ökad delaktighet. Att göra en liknande kvantitativ forskning skulle man även kunna få resultat i hur mycket ökar delaktigheten i värden ifall daghemspersonalen har en högre kunskap om funktionshinder. Ett annat förslag till fortsatt forskning är att göra observationer och eventuellt en mindre intervju eller använda tidigare forskares intervjuer. Observationen skulle kunna bidra till en mycket värdefull synvinkel och då skulle man kunna jämföra huruvida personalens åsikter stämmer överens med verkligheten. Barnets perspektiv skulle också vara intressant att få fram genom att man skulle intervjua barnen om deras åsikter angående delaktighet.

KÄLLOR

- Almqvist, Lena, Eriksson, Lilly & Granlund, Mats. 2004, Uppfattningar om delaktighet och faktorer viktiga för delaktighet. I: A, Gustavsson. *Delaktighetens språk*. Lund: Studentlitteratur, 237 s.
- Antonovsky, Aaron. 1991, *Hälsans mysterium*. Sverige: Natur och Kultur, 253 s.
- Björck-Åkesson, Eva & Granlund, Mats. 2004, Delaktighet – ett centralt begrepp i WHO:s klassifikation av funktionshinder och hälsa (ICF) I: A, Gustavsson. *Delaktighetens språk*. Lund: Studentlitteratur, 237 s.
- Annette Caldwell Simmons school of education & human development. Tillgänglig: <http://smu.edu/education/CCCD/conceptualframework.asp>. Hämtad 30.9.2010
- Dolva, Anne-Stine, Hemmingsson, Helena, Gustavsson, Anders & Borell, Lena. 2010, *Children with Down syndrome in mainstream schools: peer interaction in activities*. Tillgänglig: <http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=5&hid=9&sid=ee20c274-f848-4a6a-ae21-c22f99342a2f%40sessionmgr4&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=afh&AN=5249732>. Hämtad 19.9.2010
- Eriksson, Anette 2007, *Barns delaktighet i förskolan – på de vuxnas villkor? Förskolelärares uppfattningar om barns delaktighet i förskolans vardag*. Tillgänglig: hig.diva-portal.org/smash/get/diva2:120783/FULLTEXT01. Hämtad 26.2.2010.
- Eriksson, Karl-Erik, Grävare Silbernagel, Karin, Liedeman, Sven-Eric, Ling, Jan, Å Hansson, Lars & Östros, Thomas. 2000 *Evolution*. Tillgänglig: <http://www.regeringen.se/content/1/c4/28/98/16570a75.pdf>. Hämtad 6.5.2010
- Eriksson, Lilly 2006, *Participation and disability – a study of participation in school for children and youth with disabilities*. Tillgänglig: <http://diss.kib.ki.se/2006/91-7140-831-2/thesis.pdf>. Hämtad 26.2.2010.
- Förenta Nationerna. 2006, *Konventionen om funktionshindrade personers rättigheter*. Tillgänglig: http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=39503&name=DLFE-6933.pdf. Hämtad 28.9.2010
- Gotthard, Lars-Erik. 2002, *Utvecklingsstörning och andra funktionshinder*. Stockholm: Bonniers Utbildning, 208 s.
- Gustavsson, Anders. 2004, *Delaktighetens språk*. Lund: Studentlitteratur, 237 s.
- Gustavsson, Anders. 2000, Utvecklingsstörningens sociala innebörder och förståelseformer. I: M, Tideman, (red.) *Handikapp – synsätt, principer, perspektiv*. Lund: Studentlitteratur, 325 s.
- Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula. 2007, *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 448 s.

- Imms, Christine. 2008, *Children with cerebral palsy participate: A review of the literature*.
Tillgänglig: http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=4&hid=111&sid=2c2d1b7d-4fbc-45ff-93fb7903675_feaef%40sessionmgr114&bdata=JnNpdGU9ZWVhc3QtbGl2ZQ%3d%33d#db-afh&AN=35484606db=afh&AN=35484606. Hämtad 30.3.2010
- Jacobsen, Dag Ingvar. 2007, *Förståelse, beskrivning och förklaring – Introduktion till samhällsvetenskaplig metod för hälsovård och socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur, 316 s.
- Kinge, Emilie. 2000, *Empati hos vuxna som möter barn med särskilda behov*. Lund: Studentlitteratur, 131 s.
- Kristiansen, Kristjana. 2000, Reflektioner kring begreppet normalisering. I: M, Tideman (red.) *Handikapp - synsätt, principer, perspektiv*. Lund: Studentlitteratur, 325 s.
- Lagen om lika behandling 2004/21*. Tillgänglig: <http://www.finlex.fi>. Hämtad. 24.8.2010
- Lagen om service och stöd på grund av handikapp 1987/380*. Tillgänglig: <http://www.finlex.fi>. Hämtad. 24.8.2010
- Larsson, Sam, Lilja, John & Mannheimer, Katarina. 2005, *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur, 426 s.
- Lindgren, Torgny. 1985, *Bat Seba*. Stockholm: Nordstedt & Soners, 249 s.
- Madsen, Bent. 2001, *Socialpedagogik*. Lund: Studentlitteratur, 244 s.
- Moilanen, Merja: 2009 *Det handikappolitiska programmet gäller alla förvaltningsområden*.
Tillgänglig: <http://www.stm.fi/sv/fokus/artikel/view/1431365>. Hämtad. 22.5.2010
- Molin, Martin. 2004, Delaktighet inom handikappområdet – en begreppsanalys. I: A, Gustavsson, *Delaktighetens språk* s. 67-78. Lund: Studentlitteratur, 237 s.
- Myryläinen, Heikki. 1999, *Vammaisten huoltaminen*. Tillgänglig: http://materiaalit-Internetix.fi/fi/opintojaksot/9historia/vammaisheistoria/vammaisten_huoltaminen. Hämtad 16.7.2010.
- Olsson, Claes G. 2000, Folkliga föreställningar om skador och funktionshinder. I: M, Tideman, (red.) *Handikapp synsätt, principer, perspektiv*. Lund: Studentlitteratur, 325 s.
- Paquette, Dede & Ryan, John. 2001, *Bronfenbrenner's Ecological Systems Theory*. Tillgänglig: <http://pt3.nl.edu/paquetteryanwebquest.pdf>. Hämtad 28.5.2010
- Pramling Samuelsson, Ingrid & Sheridan, Sonja. 2003, *Delaktighet som värdering och pedagogik*.
Tillgänglig: <http://www.ped.gu.se/pedfo/pdf-filer/pramsher.pdf>. Hämtad 17.3.2010

- Social- och hälsovårdsministeriet. 2010, *Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle –Suomen vammaispoliittinen ohjelma VAMPO2010-2015*. Tillgänglig: http://stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=64939&name=DLFE-12403.doc. Hämtad 27.9.2010.
- Svenska Akademiens ordbok. 2010, Tillgänglig: <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>. Hämtad: 28.9.2010
- Synonymordbok. 2010, Tillgänglig: <http://www.synonymer.se/>. Hämtad: 13.7.2010
- Tideman, Magnus. 2004, Lika som andra - om delaktighet som likvärdiga levnadsvillkor. I: A, Gustavsson, *Delaktighetens språk*. Lund: Studentlitteratur, 237 s.
- Tuunainen, Kari. 2001, Vammaishuollon historialliset kehityslinjat Suomessa. I: M, Janhukainen (toim.) *Lasten erityishuolto ja opetus Suomessa*. Juva: WS Bookwell Oy, 437 s.
- Viemerö, Jaana. 2009, *Perusturva – Grundtrygghet*, nr 3. Tillgänglig: <http://www.kunnat.net/soster>. Hämtad 28.9.2010 s.18
- Verdonschot, M. M. L. & De Witte, L. P & Reichrath, E & Buntinx, W. H. E & Curf, L. M. G. 2009, *Impact of environmental factors on community participation of persons with an intellectual disability: a systematic review*. Tillgänglig: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=5&hid=107&sid=38ef71c4-8758-4182-b19d54bc4d27b564%40sessionmgr112>. Hämtad 30.3.2010
- Vårdguiden. 2009, *Vad är likheten eller skillnaden mellan funktionshinder, utvecklingsstörning och handikapp?* Tillgänglig: <http://www.vardguiden.se/Sjukdomar-och-rad/Fragor-och-svar/Hitta-fragor-svar/Funktionshinder/Ordforklaringar/Vad-ar-likheten-eller-skillnaden-mellan-funktionshinder-utvecklingsstörning-och-handikapp/>. Hämtad 15.8.2010
- Världshälsoorganisation WHO. 2001, Tillgänglighet: <http://www.euro.who.int/>. Hämtad 6.5.2010
- Ytterhus, Borgunn. 2003, *Barns sociala samvaro – inkusion och exklusion i förskolan*. Lund: Studentlitteratur, 227 s.

BILAGA 1 INFORMATIONS BREV TILL DAGHEMMET

Bästa daghemspersonal!

Mitt namn är Emilia Vidlund och jag är på slutskedet av min socionom studier på yrkeshögskolan Arcada, vilket betyder att jag skall göra mitt examensarbete nu under det pågående halvåret. Rubriken för mitt examensarbete är, "Ett delaktigt barn är ett lyckligt barn" - En studie kring huruvida växande kunskap om barn med funktionshinder kan bidra till ökad delaktighet. Mitt examensarbete är med i Delaktighetsfrämjande projektet, som är ett nordiskt projekt vars huvudsyfte är ett delaktighetsfrämjande förhållningssätt i arbete med barn i förskole/daghemms ålder. Förutom Arcada är Högskolan Väst i Sverige och Via college University i Danmark också med i projektet.

Varför jag vänder mig till Er, är att ert daghem är ett av de två daghem som är med för Finlands del i Delaktighetsfrämjande projektet. Jag är intresserad av att göra en forskning där jag skulle intervjua barnskötare, barnträdgårdslärare, närvårdare, socionomer och/eller assistenter till barn med funktionshinder. Syftet med min studie är att ta reda på om ökad kunskap om funktionshinder i någon mån kan öka delaktigheten för barn med funktionshinder i daghemsmiljö. Jag vill även få reda på om daghemspersonalens egna förhållningssätt till funktionshinder på något sätt speglar sig i daghemsbarnens bemötande av barn med funktionshinder.

Jag intervjuar de från personalen som meddelar sitt intresse. Mitt önskemål är att få minst 4 informanter. Intervjun uppskattas ta 45-60 minuter och det är en individuell öppen intervju med hjälp av temaområden som jag önskar få mera information om. De teman och frågor intervjun utgår ifrån får informanterna läsa före intervjun sätter igång. Jag skulle gärna banda in intervjun på en bandspelare och hoppas att Ni inte har något emot det.

Enligt de forskningsetiska reglerna är deltagandet i intervjun helt frivilligt och Ni har naturligtvis all rätt att avbryta när som helst. Intervjumaterialet kommer att användas endast av mig och min handledare och endast till mitt examensarbete. Ljudbandet kommer jag att förstöra efter att examensarbetet blivit godkänt och under processen förvara materialet bakom lås. Jag vill i mitt examensarbete skydda Er personlighet och därför får Ni själva välja ett fingerat namn.

Jag är medveten över att deltagandet av intervjun medför merarbete för personalen, men hoppas att Ni finner syftet med studien angeläget. Jag kontaktar daghemmet för att fråga om frivilliga informanterna för att söka en passlig tidpunkt och klockslag för intervjun. Ifall Ni funderar någonting gällande examensarbetet eller undersökningen, eller vill anmäla frivilligt Ert intresse att medverka i intervjun, är jag tacksam om ni kontaktar mig.

Emilia Vidlund

Handledare på Arcada:

Tel: xxx xxxxxxxx

Rut Nordlund-Spiby

E-mail: emilia.vidlund@arcada.fi

E-mail: rut.nordlund-spiby@arcada.fi

Helsingfors xx.xx.xxxx Emilia Vidlund

BILAGA 2 INFORMERAT SAMTYCKE

Denna intervju är en individuell temaintervju till Emilia Vidlunds examensarbete. Intervjun utförs av socionomstuderande Emilia Vidlund från Arcada.

Jag är informerad om att deltagandet i denna intervju är fullständigt frivilligt och att jag även har rätt att när som helst avbryta intervjun utan att ange någon speciell orsak.

Jag vet om att materialet används endast i Emilia Vidlunds examensarbete och att materialet från bandet förstörs efter att examensarbetet godkänts. Mina personuppgifter kommer inte ut i examensarbetet för att skydda min personlighet. Jag garanteras också att bli korrekt återgiven.

Jag får läsa teman och frågorna innan intervjun sätter igång och jag godkänner att intervjun bandas in med en bandspelare.

Plats och datum

Underskrift och namnförtydligande

Bakgrunds information

1. Utbildning
2. Anställning
3. Arbetserfarenhet

Tankar angående funktionshinder.

1. Vad innebär funktionshinder för Er?
  - Vem har enligt Er ett funktionshinder?
2. Finns det olika rättigheter eller skyldigheter för barn med funktionshinder?
  - Vilka är rättigheterna?
  - Vilka är skyldigheterna?
3. Som nystartat daghem, har Ni i personalen blivit erbjudna kunskap om funktionshinder?
  - Hur mycket?
  - Hur har ni fått kunskap?
  - Vad innehöll kunskapen?
  - Har daghemmet själv sökt kunskap?
  - Har ni i personalen tagit emot information som erbjudits er?
  - Vad togs upp i kurserna/informationerna?
  - Tycker du kunskapen var nödvändig?
  - Har daghemmet samarbetspartners?
  - Hur skulle Ni beskriva personalens gemensamma yrkeskunskap om funktionshinder?
  - Har du tillräckligt kunskap? Motivera!
4. Tror Ni att ökad kunskap om funktionshinder påverkar delaktigheten för barn med funktionshinder?
5. Tror Ni att personalens bild/syn på funktionshinder kan påverka hur daghemsbarnen bemöter (barn med) funktionshinder?
  - Hur syns i så fall detta i daghemsbarnen?
6. Tycker Ni att barnen kan uppfatta personalens förhållningssätt till barn med funktionshinder?
  - På vilket sätt?
7. Har någon från personalen varit med på nätverksmöten som angår något av daghemmets barn med funktionshinder?
  - Om inte, känner Ni till barnets nätverk?
8. Hur diskuterar Ni begreppet funktionshinder med daghemsbarnen?
9. Hur ser Ni på barn med funktionshinder i daghemsmiljön?

1. Vad betyder delaktighet för dig?
  - Vad innebär det?
  - Vem berör det?

2. Hur kan du se att ett barn är delaktigt?
  - Hur ser man ifall ett barn med funktionshinder är delaktigt?
  - På vilket sätt? Beskriv!

3. Hur ser man att ett barn inte är delaktigt?
  - Ge exempel!

4. Hur gör Ni som daghemspersonal för att barn med funktionshinder:
  - är delaktig i aktiviteter (t.ex. utflykter, pyssel, samling, sagoläsning, planerad verksamhet)?
  - är delaktig i barnens egna lekar?

5. Funderar ni i personalen extra på barn med funktionshinderns tillgänglighet och delaktighet vid planeringstillfällen?

6. Ser Ni skillnad i delaktigheten mellan barn med olika funktionshinder?
  - På vilket sätt i så fall?

7. Hur kan Ni fortsätta jobba för ett mera delaktighetsfrämjande förhållningssätt för barn med funktionshinder på Er arbetsplats?